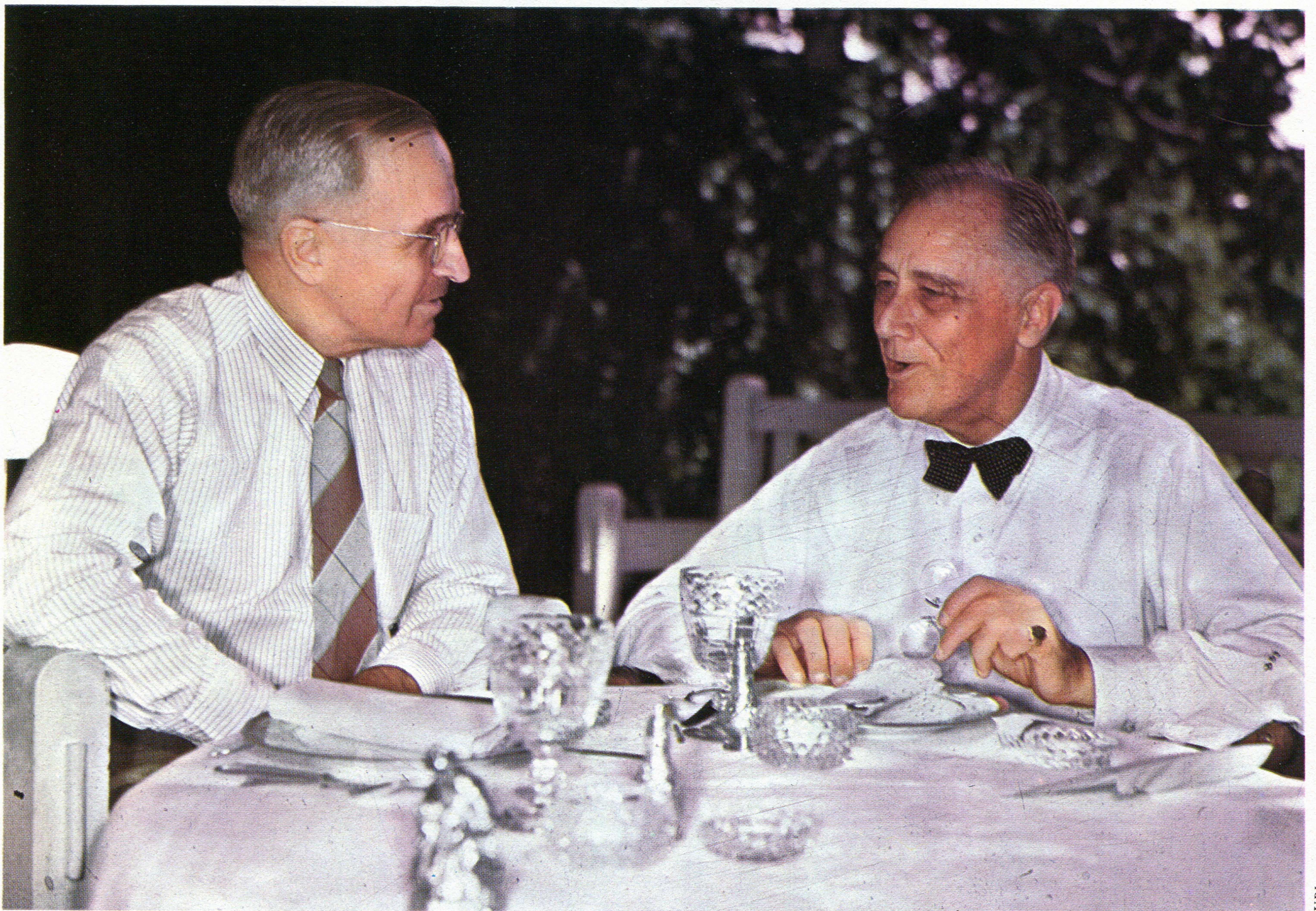

STORM OVER NIPPON

DOOD VAN EEN OPTIMIST

PROF. DR. J. W. SCHULTE NORDHOLT

Het is met elke president van de Verenigde Staten welhaast hetzelfde: hij aanvaardt zijn ambt stralend van kracht en optimisme, maar aan het eind van zijn ambtsperiode, vier of acht jaar later, ziet hij er uit alsof hij een heel leven ouder is geworden, vergrijsd en verrimpeld, overschaduwd met zorgen. Dat tonen de afbeeldingen van Lincoln, na vier jaar van Wilson, na acht jaar.

Toen Franklin Roosevelt eind februari 1945 terugkeerde uit Jalta, was hij ruim twaalf jaar president geweest en hij zag er verschrikkelijk slecht uit, dodelijk vermoeid, niet meer dan de schim van zijn eenmaal zo robuuste verschijning. In Jalta al was het velen opgevallen hoe ingevallen zijn gelaat was, hoe bevend zijn

President Roosevelt en vice-president Truman tijdens een werklunch in de tuin van het Witte Huis. Het gezicht van de president draagt de sporen van zware vermoeidheid. 'Zijn stem had het timbre van vroeger verloren, het was de stem van een invalide', noteerde Dean Acheson in zijn memoires.

handen. Getekend door de dood, zei lord Moran, de lijfarts van Churchill. Het is dan ook een omstreden punt in de geschiedenis van de conferentie, in hoeverre Roosevelt's zwakke gezondheid hem ongeschikt had gemaakt om werkelijk behoorlijk weerwerk te bieden aan de harde en onvermoeibare Russische

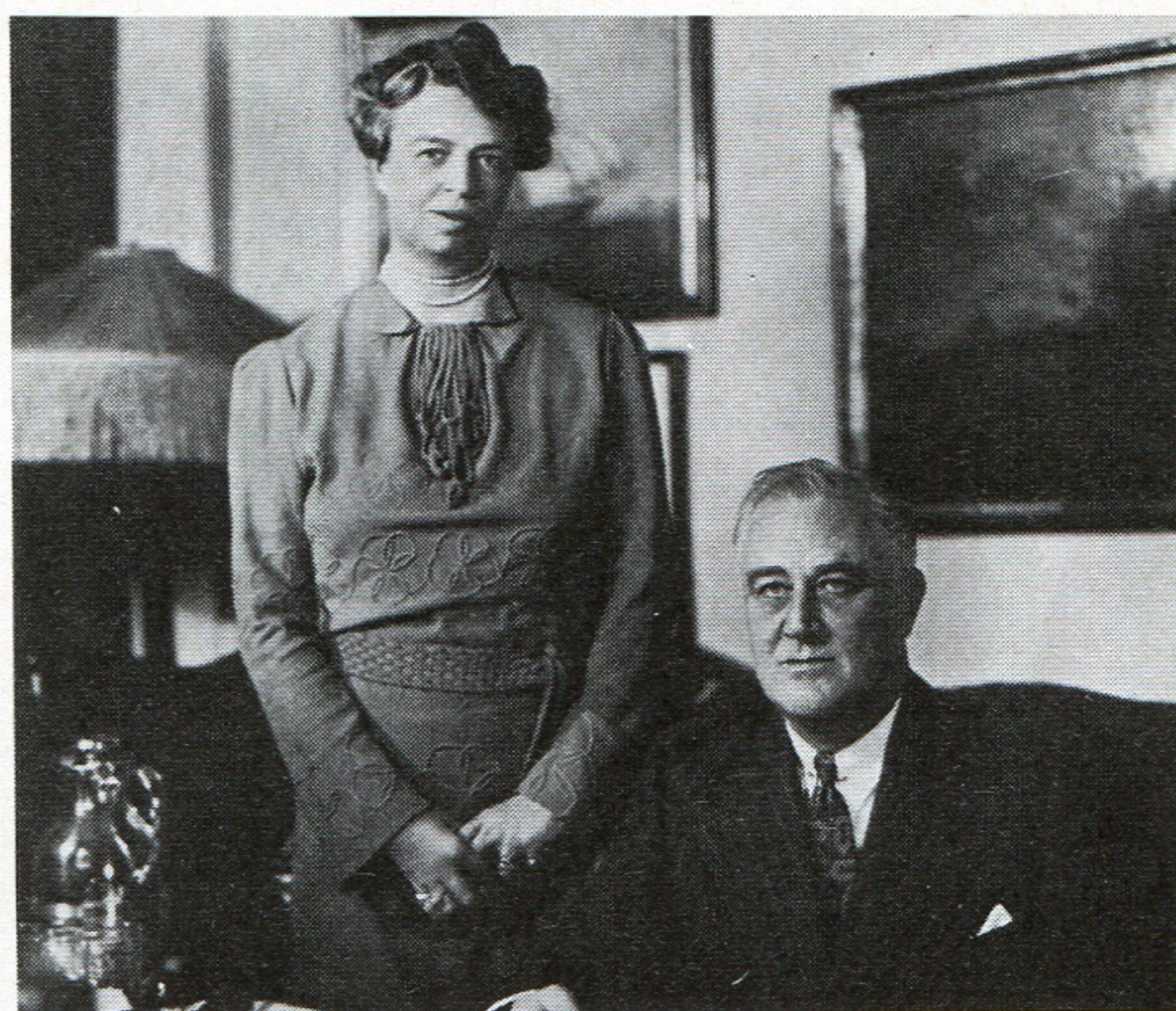
onderhandelaars. Sommigen hebben dat met klem beweerd, anderen even nadrukkelijk tegengesproken.

Iedere historicus die zich met Roosevelt bezighoudt, weet hoe moeilijk het is de man goed te beoordelen, hoe wisselend, onberekenbaar, ondoorgrondelijk hij was. Dat geldt zowaar zelfs voor zijn fysieke toestand. Als wij de getuigenissen naast elkaar leggen, komen wij tot de conclusie dat de president in uitersten leefde; het ene ogenblik leek hij een doorschijnende geest, apatisch en uitgeteerd, een volgend moment was hij ineens weer de oude: krachtig, vrolijk en met die uitstraling van hoop en geloof die hem zozeer het vertrouwen van miljoenen

had opgeleverd. Zijn trouwe rechterhand, William Hassett, schreef in zijn dagboek op 28 februari 1945: 'De president is vandaag in een puike conditie teruggekeerd — in geen jaar heeft hij er zo goed uitgezien.' Maar de Roosevelt die twee dagen later aan het Congres een verslag van zijn Russische reis uitbracht, was toch een bijna deerniswekkende verschijning en er waren er verscheidenen die begrepen dat niet enkel de zorgen, maar veeleer een ernstige kwaal hem zo gestempeld had.

Voor het eerst vroeg de president aan de vergadering of hij bij zijn rede mocht blijven zitten en dat met een beroep op 'de tien pond staal die ik aan mijn benen moet dragen en ook omdat ik net een reis van 14.000 mijl heb gemaakt'. Maar

Fotoarchief Spaarnestad

Staten zouden daaraan ten volle deelnemen, er zowaar met alle ten dienste staande middelen leiding aan geven.

Het was waarachtig een tweede Wilson die men zo te horen kreeg, de geschiedenis leek zich te herhalen, Roosevelt leek teruggekeerd tot zijn oorsprong. Want zo was hij immers begonnen: als onderminister in Wilsons kabinet, als trouwe aanhanger van de idealistische president uit de Eerste Wereldoorlog. Voor Wilsons Volkenbond had hij geijverd, vooral toen hij zelf in 1920 Democratisch kandidaat voor het vice-presidentschap was geweest, en enkele jaren later, in de afzondering waarin de kinderverlamming hem had gestoten, had hij zowaar een uit-

Associated Press

bij die korte aanduiding van zijn handicap bleef het; een paar zinnen verder meldde hij dat hij 'verfrist en geïnspireerd' was teruggekomen en dat er van geruchten over zijn slechte conditie niets waar was. Dat klonk bemoedigend, maar het werd niet waar gemaakt door de manier waarop hij verder zijn lange verhaal deed, toonloos, zonder iets van zijn vroegere bezieling. 'Zijn stem had het timbre van vroeger verloren, het was de stem van een invalide', schrijft Dean Acheson in zijn memoires. Alleen inhoudelijk glansde er nog iets van het oude vertrouwen, ja, men zou zelfs kunnen beweren dat de president nog zelden zo optimistisch over de toekomst gepraat had, onwezenlijk optimistisch, moeten we achteraf zeggen. De conferentie van Jalta,

Bovenaan: president Roosevelt en zijn vrouw in 1939. Een vitale Roosevelt inspirerend en in goede gezondheid.

Hierboven: op de terugreis van de conferentie van Jalta had de president een ontmoeting met koning Ibn-Saoed. Staande links admiraal Leahy.

zo beweerde hij, betekende het einde van alle oude politieke systemen, alle 'invloedssferen en machtsevenwichten en al die andere middelen die eeuwenlang beproefd zijn en gefaald hebben'. De nu op te richten vereniging van vredelievende volkeren zou de waarborg zijn voor een toekomstige betere wereld en de Verenigde

voerig plan gemaakt voor een wereldorganisatie. Sindsdien leek hij het soms vergeten, bijna verloochend te hebben, in zijn verkiezingscampagne van 1932, in zijn economisch nationalisme ten bate van de New Deal. Maar nu, vijftwintig jaar later, leek het oude geloof weer ontlopen. Want dat waren Wilsons woorden: weg met alle machtsevenwicht en invloedssferen en wat niet al: een nieuwe wereld van wederzijds begrip en blijvende vrede moest en zou voor de deur staan, desnoods afgedwongen met verheven woorden.

Zo moeten wij Roosevelt zien in de laatste jaren en vooral in de laatste maanden van zijn leven: als een man, bezield en afgeschrikt door het voorbeeld van Wilson. Want hoe groot diens

droom ook geweest was, hij had gefaald: in 1919 had de Senaat zijn vredesverdrag inclusief de aansluiting bij de Volkenbond verworpen en de Verenigde Staten waren teruggekeerd in het oude nationalisme, waarin zij eigenlijk altijd al hadden verkeerdt.

'Als Roosevelt tijdens de oorlogsjaren aan het eind van de lange tafel in de *Cabinet Room* zat te werken aan zijn redevoeringen, keek hij soms op naar het portret van Woodrow Wilson dat boven de schoorsteen hing. De tragedie van Wilson was altijd ergens binnen het bereik van zijn bewustzijn', schijft Robert Sherwood in zijn beroemde boek *'Roosevelt and Hopkins'*. Wilson had idealistisch beweerd dat het Duitse volk niet schuldig was

aarzelender dan in het openbaar; zei hij dat wat er overeen was gekomen, misschien wel niet goed was, maar toch het beste dat hij had kunnen bereiken. Kern van zijn voorzichtige hoop was de verstandhouding die hij met Stalin bereikt meende te hebben. De zekerheid die hij naar buiten toonde, bezat hij innerlijk niet helemaal en de gebeurtenissen van de laatste weken van zijn leven zouden die zekerheid nog aanzienlijk verder doen afbrokkelen. Voornaamste van alle problemen was de Poolse kwestie, in Jalta gedelegeerd aan een commissie, bestaande uit de Russische minister van buitenlandse zaken, Molotow en de ambassadeurs van Engeland en de Verenigde Staten, Clark Kerr en Harriman. Uit de berichten die Roosevelt van

sprekingen inzake de Poolse kwestie waren volledig vastgelopen.

Nog zorgwekkender was voor de Amerikaanse President de Russische houding in een andere, plotseling zich voordoende kwestie. Begin 1945 had de Duitse SS-generaal Karl Wolff in het geheim contact met de westelijke geallieerden om te komen tot een overgave van de Duitse troepen in Italië. Heel voorzichtig waren de Amerikanen en de Engelsen erop ingegaan en begin maart hadden ze hun Russische bondgenoot verteld wat er aan de hand was. Maar de Russische reactie was er één van levensgroot wantrouwen. Er ontstond zich een briefwisseling waarbij de Russen eisten dat er geen enkel ge-

aan de daden van zijn regering en daarom had hij gesproken van een vrede zonder victorie. Uit reactie daarop sprak Roosevelt zich uit voor onvoorwaardelijke overgave en bestraffing van de Duitsers. Wilson had een volmaakte toekomst aan zijn volk voorgespiegeld; Roosevelt waarschuwde voor de teleurstellingen die zouden komen, nog in het begin van 1945 in zijn laatste *State of the Union*-boodschap: 'Ik wil niet de indruk wekken dat alle fouten kunnen worden vermeden en dat er niet vele teleurstellingen onvermijdelijk zijn bij het sluiten van de vrede.' Dat was vlak voor de conferentie van Jalta. Was de president nu, na de besprekingen, optimistischer?

In een particulier gesprek was hij voorzichtiger,

de laatste ontving, werd weldra duidelijk dat er tussen de Sowjetunie en haar geallieerden een diepgaand meningsverschil bestond over de voorgestelde oplossing van de Poolse problemen en de rol die daarin gespeeld zou moeten worden door de door Rusland gedirigeerde Lublin-regering en de Polen in Londen. Eind maart stuurde Roosevelt een vrij krachtige boodschap aan de Russische dictator. Een regelrechte, nauwelijks vermomde voortzetting van het communistisch bewind dat nu in Warschau zetelde, zou voor de Verenigde Staten onaanvaardbaar zijn en het Amerikaanse volk doen begrijpen dat de overeengekomen akkoorden van Jalta niet werden nagekomen. Inderdaad, antwoordde Stalin op 7 april: de be-

GESNEUEVELD: DE OPPERBEVELHEBBER

Churchill hoorde het nieuws van Roosevelt's dood in zijn werkkamer in Downingstreet, kort voor middernacht. Lange tijd zat hij zwijgend, verbijssterd; hij had het gevoel alsof hij een harde klap had gekregen.

In Moskou werd Harriman om twee uur in de ochtend gewekt. Hij reed naar het Kremlin om Stalin op de hoogte te brengen. Het nieuws leek de Russische leider aan te grijpen; zonder iets te zeggen hield hij de hand van de ambassadeur secondenlang in de zijne.

In Tsjoengking vernam generalissimo Tsjang Kai-sjek het nieuws juist vlak voor het ontbijt. Hij raakte zijn voedsel niet aan en trok zich terug in rouw en meditatie.

Een omroeper van radio Tokyo las het overlijdensbulletin voor, waarna het onverklaarbare gebeurde: hij kondigde speciale muziek aan 'ter gelegenheid van het overlijden van een groot man'.

In Berlijn hoorde Goebbels het nieuws op de stoep van het ministerie van propaganda. Hij was opgetogen. Dit was het wonder waarop iedereen had zitten wachten! Hij liet champagne aanrukken en belde Hitler op. 'Mein Führer! Ik feliciteer u — Roosevelt is dood! Het staat in de sterren geschreven dat de tweede helft van april voor ons het keerpunt zal zijn. Vandaag is het vrijdag de dertiende — dit is het keerpunt!'

In Moskou hingen zwartomrande vlaggen halfstok; de Russische kranten, die buitenlands nieuws stevast op de achterpagina afdrukten, brachten het nieuws ditmaal op de voorpagina, compleet met Roosevelt's foto. In de straten van de Russische hoofdstad lieten de mensen hun tranen de vrije loop.

De wereld had een vriend verloren. Misschien wel het meest indrukwekkende overlijdensbericht stond in de New York Post. Het was een korte vermelding, boven aan in de dagelijkse kolom GESNEUEVELDEN. Onder het opschrift Leger/Marine las men:

ROOSEVELT, Franklin D., Commander-in-Chief, wife, Mrs. Anna Eleanor Roosevelt, the White House.

(Samengevat uit: 'Roosevelt, the Soldier of Freedom', door James MacGregor Burns — New York 1970)

sprek zou worden gevoerd zonder dat hun afgevaardigden erbij aanwezig waren en waarin zij de westelijke bondgenoten openlijk beschuldigden van samenwerking met de vijand en van de bedoeling de Duitsers toe te staan troepen van het Italiaanse naar het oostelijke front te sturen. 'Hier is geen sprake van een misverstand', schreef Stalin, 'maar van iets veel ergers.' Op deze Russische verdachtmakingen, misschien wel verklaarbaar uit een eeuwenoud wantrouwen, ging Roosevelt eerst zo lankmoedig mogelijk in. Het was toch niet anders, schreef hij op 24 maart aan Stalin, dan dat de Duitsers zich bijvoorbeeld in Königsberg of Danzig overgaven aan de Russen; daar kwamen toch geen Engelse of Amerikaanse onderhandelaars aan

wantrouwen alles wat wij ondernomen hebben op losse schroeven zou komen te staan. En hij besloot: 'Eerlijk gezegd, ik kan een gevoel van bittere wrok jegens degenen die u hieromtrent hebben ingelicht niet onderdrukken, daar zij zo laaghartig mijn daden en die van mijn vertrouwde medewerkers in zo'n vals daglicht hebben gesteld.'

Die felle uitval scheen te helpen. In zijn antwoord van 7 april bond Stalin in en verklaarde hij geen moment een persoonlijke aantijging te hebben bedoeld, al kwam hij tegelijk met een omslachtige goedpraterij van zijn optreden. Churchill meldde Roosevelt, dat Stalins stap terug het dichtste kwam bij wat men van de Russen aan excuses kon verwachten en Roose-

velt dankte Stalin voor zijn antwoord en sprak met klem de wens uit, dat in de toekomst dergelijke kleine misverstanden niet meer zouden voorkomen. Harriman, die de Russen leerde kennen en Roosevelt's boodschap moest overbrengen aan Stalin, vroeg de president eerst of hij het woordje 'kleine' niet wilde weglaten, want zó klein was de zaak niet en in Moskou kon het verkeerd worden opgevat. Maar de president wilde de kwestie juist bagatelliseren; op de laatste dag van zijn leven schreef hij aan Churchill: 'Ik wil het hele Sowjetprobleem zoveel mogelijk verkleinen omdat zulke problemen op de een of andere manier elke dag weer voorkomen en meestal wel terecht komen, zoals in het geval van de besprekingen in Bern. Maar

Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie

te pas. Maar Stalin, boers en bars, hield vol. Op 29 maart beweerde hij dat de Duitsers al drie divisies uit Italië naar het oosten had gestuurd, terwijl zij de onderhandelingen in Zwitserland als een rookgordijn gebruikten.

Nu werd Roosevelt kwaad. Op 5 april, een week voor zijn dood, zette hij gedetailleerd uiteen wat er gebeurd was, dat er geen sprake was geweest van formele onderhandelingen in Bern, dat er geen politieke beslissingen in het geding waren, dat het uitsluitend ging om onvoorwaardelijke overgave en niets anders en dat Russische officieren welkom zouden zijn geweest bij definitieve besprekingen tot overgave. Het zou een tragedie zijn, voegde hij eraan toe, als door zo'n

Boven: Harry S. Truman legt na de dood van president Roosevelt op 12 april 1945 de eed af als drieëndertigste president van de Verenigde Staten. De eedsaflegging geschiedde in het Witte Huis, ten overstaan van de opperrechter Harlan F. Stone en de leden van de regering.

Links: president Roosevelt en Stalin tijdens de besprekingen in Jalta. De gezondheid van de president was toen al zo ondermijnd, dat het hem grote moeite gekost moet hebben weerwerk te bieden aan de harde en onvermoeibare Russische onderhandelaars.

wij moeten flink zijn en onze koers tot nu toe is juist.'

Men krijgt de indruk dat de zieke man in het Witte Huis — want dat was hij toch meer en meer — zich bleef vastklampen aan de hoop op het werkelijk winnen van de vrede. In dezelfde laatste weken waarin hij met Stalin worstelde, bereikten hem steeds zorgelijker berichten van het Chinese front. Allerlei tegenstrijdige informatie, voor en tegen Tsjang Kai-sjek, voor en tegen Mao Tse-toeng, een verzoening tussen de twee bepleitend of eraan wanhopend, brachten hem niet af van zijn hoop op een oplossing. De Amerikaanse ambassadeur in Tsjoengking, Hurley, die hem in maart bezocht, bezwoer hij zijn moeilijke werk voort te zetten. De oude,

minzame Amerikaanse droom van het welwillende, dankbare en innig met Amerika verbonden China vond in Roosevelt zijn laatste grote representant, al waren ook strategische motieven in verband met de oorlog tegen Japan van invloed op zijn houding. Tegelijk koesterde hij andere oude, geliefde idealen, in het bijzonder van de bevrijding der koloniën van hun onderdrukkers.

Zijn hartgrondige afkeer van een conflict met De Gaulle uitte zich onder andere op grond daarvan in zijn opdracht aan generaal Wedemeyer de Franse strijdkrachten vooral niet te steunen in Indo-China. Terug uit Jalta vertelde hij aan journalisten dat hij vond dat Indo-China onder tijdelijk internationaal beheer

Duizenden Amerikanen stonden zwijgend langs de route die hun president op 14 april 1945 volgde op zijn laatste tocht door de straten van Washington. De verslagenheid was algemeen.

moest staan. De Engelsen, zei hij, waren daartegen, omdat ook hun Empire op springen stond. Maar koningin Wilhelmina was van plan Java en Sumatra weldra onafhankelijkheid te geven, zij het niet aan Borneo en Nieuw-Guinea, die voor onafhankelijkheid nog niet rijp waren.

Zo lichtvoetig keuvelde de president graag, ook in zijn laatste tijd. Zijn idealen leken soms een eigen leven te gaan leiden, los van de werkelijk-

heid, in een schijnwereld. Wat hij te kort kwam, wel in het bijzonder in de laatste maanden, was een duidelijke gerichtheid hoe zijn dromen waar te maken. Of misschien meende hij al te makkelijk dat hij wel in staat zou zijn, pratend en betoverend met zijn oude warmte en charme, tot stand te brengen wat in werkelijkheid zo eindeloos ver in de toekomst lag. Een toekomst trouwens die hem niet gegeven was. Meer en meer richtte hij zijn aandacht op de Verenigde Naties, waarvan de stichtingsvergadering in april in San Francisco gehouden zou worden. Daar stelde hij zich alles van voor. Een van zijn vrienden trachtte hem op de dag voor zijn dood nog te overreden de vermoeiende reis naar San Francisco niet te maken. 'Maar de Baas', schrijft zijn dienaar Hassett, 'weerstand iedere poging om hem van gedachten te doen veranderen. Gaan zal hij, wat er ook gebeurt (*come hell or high water*)'.

Gaan zou hij niet. De dood verraste hem. Eind maart had de president zich naar zijn buitenverblijf in Georgia, Warm Springs, begeven om weer op krachten te komen. Hassett, die hem als altijd vergezelde, begreep dat het tevergeefs zou zijn. Tegen dokter Bruenn, de lijfarts van de president, zei hij de avond dat ze in Warm Springs aankwamen: 'Hij is ons aan het ontvallen en geen aardse macht kan hem hier houden.' Maar na een paar dagen leek het zowaar of er toch weer beterschap intrad. De president veerde op, handelde met vaardigheid en optimisme allerlei belangrijke zaken af (in deze dagen viel het laatste contact met Stalin over de Duitse capitulatie in Italië), hield een persconferentie, ontving president Osmeña van de Filipijnen (waarbij hij nog eens de belofte van volledige onafhankelijkheid van de eilanden beklemtoonde) en dicteerde tenslotte op 11 april een rede die hij twee dagen later ter gelegenheid van Jeffersons geboortedag wilde houden. Hij toonde zich weer de dappere leider, de man die twaalf jaar eerder begonnen was met de klassieke woorden: 'Het enige dat wij hebben te vrezen is de vrees zelf.' Zijn nu ontworpen speech eindigde met een dergelijke trompetstoot: 'Het enige dat onze verwerkelijking van een beter morgen in de weg staat, is onze twijfel van vandaag. Laten wij voortgaan met een sterk en levend geloof.'

In de kleine kring van zijn vrienden was hij die laatste dagen gezellig en ontspannen. Onder hen bevond zich mevrouw Lucy Mercer Rutherfund, met wie hij sinds lang intiem bevriend was. Die vriendschap had in de tijd van de Eerste Wereldoorlog, toen zij jong waren, een gevaar opgeleverd voor zijn huwelijk, maar Lucy was sindsdien getrouwd met Winthrop Rutherfund en pas in de laatste jaren, nu zij weduwe was, hadden zij elkaar weer gevonden in een warme vriendschap. Zij had een portretschilderes meegebracht, die nu in haar opdracht een aquarel maakte. Zittend daarvoor — het was omstreeks één uur op de middag van 12 april — gezellig pratend, hief de president plotseling zijn hand naar zijn slaap, voelde toen aan zijn nek en zei zachtjes: 'Ik heb een verschrikkelijke hoofdpijn.' Daarna zakte hij in elkaar.

Enkele uren later stierf hij, zonder nog tot bewustzijn te zijn gekomen.

NEDERLAAG IN ZICHT

PROF. DR. F. VOS

US Air Force

Vanaf november 1944 voerden formaties B-29's geregeld aanvallen uit op Japanse doelen. Begin 1945 werden de bombardementen steeds heviger, ook op vele middelgrote en kleine steden.

werd besloten dat, indien Duitsland ineen zou storten of een afzonderlijke vrede zou sluiten, Japan van die omstandigheid een zo voordelig mogelijk gebruik moest maken. Men was van plan de voormalige premier Koki Hirota als speciale afgezant naar Moskou te zenden, teneinde de mogelijkheden in deze richting te onderzoeken. Maar een daartoe strekkend verzoek werd door de Sowjetunie geweigerd. Daarop benaderde in september 1944 Mamoru

Shigemitsu, minister van buitenlandse zaken in het kabinet-Koiso, de Zweedse gezant in Japan met een officieus verzoek om in Londen na te gaan hoe de geallieerden tegenover Japanse vredesvoorstellen zouden staan. Reeds in die tijd bleek dat men slechts genoeg zou nemen met een onvoorwaardelijke overgave van Japan.

Begin 1945 werden de aanvallen van de B-29's op Japan steeds heviger. Na de voltooiing van de bezetting van Iwo Jima (17 maart) kregen ze bovendien bescherming van gevechtsvliegtuigen. Japan zelf beschikte daar nauwelijks meer over tegen de gestadig omvangrijker wordende Amerikaanse formaties. Door de bombardementen van maart, april en mei werd een groot

Midden 1944 waren diverse burgerlijke en militaire autoriteiten in Japan reeds van mening dat een nederlaag onvermijdelijk was. Een lid van de keizerlijke familie zou hebben opgemerkt dat de doelstelling van de oorlog nu behoorde te zijn: 'Hoe op elegante wijze een nederlaag te lijden.'

Op 2 juli 1944 adviseerde kolonel Makoto Matsutani, lid van de generale staf van het leger, premier Tojo om te trachten tot vrede te komen zodra Duitsland ten onder zou gaan. De volgende dag werd Matsutani overgeplaatst naar het Chinese front... Op een zogenaamde keizerlijke conferentie kwam de mogelijkheid van het verliezen van de oorlog voor het eerst ter sprake op 19 augustus van hetzelfde jaar. Er

deel van Tokyo in de as gelegd. In de nacht van 24 op 25 mei wierpen 250 B-29's in twee uur tijd 119.000 bommen (3646 ton) op de hoofdstad. Andere grote steden als Osaka en Nagoya werden eveneens zwaar getroffen. Slechts enkele steden, waaronder de oude keizerlijke hoofdstad Kyoto met haar rijkdom aan tempels en andere kunstschaten, bleven gespaard.

In juni gingen de Amerikanen ertoe over de middelgrote en kleine steden te bombarderen. Na beëindiging van de strijd op Okinawa (22 juni) namen vliegtuigen die van vliegkampschepen opstegen, aan de aanvallen deel, terwijl steden aan de kust vanuit zee door oorlogsbodems werden beschoten. In juli waren geallieerde vlooteenheden zelfs tot in de wateren rond

Hokkaido doorgedrongen. In totaal werden 98 steden zwaar geteisterd. Het precieze aantal doden en vermisten is niet bekend, maar zou volgens een statistiek uit 1949 ca. 330.000 personen bedragen; daaronder vallen dus niet de slachtoffers van de beide atoombommen. Niet minder dan 1.430.000 huizen werden verwoest, waardoor ca. 10 miljoen mensen dakloos werden. Men zette de in 1944 begonnen evacuatie van de grote steden voort. In de eerste zes maanden van 1945 werd de bevolking van Tokyo hierdoor gehalveerd; in april had men meer dan 87% van de schoolkinderen naar elders overgebracht.

Na de landingen op Okinawa, waardoor de oorlog in feite naar Japans gebied was verplaatst,

trad het kabinet-Koiso op 5 april af en werd twee dagen later opgevolgd door een kabinet met als premier de bejaarde admiraal Kantaro Suzuki, die bij de militaire revolutie van 26 februari 1936 levensgevaarlijk was gewond door jonge officieren. Als ministers van buitenlandse zaken traden op Suzuki zelf en de diplomaat Shigenori Togo, een tegenstander van het Driemogendhedenpact. In november 1942 had hij als minister van buitenlandse zaken in het kabinet-Tojo ontslag genomen uit protest tegen de oprichting van een ministerie van Groot-Oost-aziatische zaken. Ministers van oorlog en marine werden generaal Korechika Anami en admiraal Yonai. De laatste was van oudsher bekend om zijn sympathie voor Engeland en de Verenigde Staten. De figuren achter de schermen, die in hun hoop op het verkrijgen van een zo eervol mogelijke vrede de vorming van dit nieuwe kabinet hadden gestimuleerd, kwamen echter bedrogen uit. Suzuki was van elke zin voor realiteit gespeend en zeker niet opgewassen tegen de militaire ultra's.

Toen de geallieerden na de ondergang van Duitsland hun volledige aandacht op Japan konden richten, toonden de regering en de militairen dan ook nog niet de minste neiging de strijd op te geven. Reeds omstreeks de jaarwisseling waren onder de vorige regering plannen uitgewerkt voor een enorme uitbreiding van het leger voor de uiteindelijke strijd in Japan zelf. Drie grootscheepse mobilisaties in het begin van 1945 brachten de sterkte van het binnenlandse leger op 53 divisies, die 3.150.000 man omvatten, waaronder mannen van boven de veertig en jongens van schoolgaande leeftijd. Op 18 maart had het kabinet een verdere mobilisering van de schooljeugd afgekondigd, die in april (het begin van het Japanse schooljaar) doorgevoerd zou worden. Ook de marine, die

Linksboven: bommenwerpers van de Amerikaanse Derde Vloot vallen doelen aan in het zuiden van Hokkaido.

Links: Kantaro Suzuki (midden) trad op als premier van het kabinet dat de regering-Koiso was opgevolgd.

Geheel rechtsboven: Togo beheerde naast Suzuki buitenlandse zaken.

Rechtsboven: Suzuki was premier en tevens minister van buitenlandse zaken.

Rechts: B-29's hielden duchtig huis in de Japanse bevoorradingsdumps.

haar schepen en vliegtuigen had verloren, was aan land gegaan en nam deel aan de verdediging. De strijdkreten waren *Hondo kessen* (de beslissende strijd op eigen bodem) en *Ichioku gyokusen* (een strijd tot de dood van honderd miljoen). De bij de derde mobilisatie in mei opgeroepen rekruten moesten in het begin hun eigen burgerkleren en -schoenen dragen. Bij gebrek aan wapens werden de nieuwbakken militairen veelal uitgerust met bamboesperen. Aan de kusten groeven zij holen ter verdediging tegen landingen. Op de toch reeds wanhopige voedselsituatie oefenden zij een bijzonder zware druk uit.

Tegen het einde van de oorlog waren de prijzen op de zwarte markt van de meeste verbruiks-

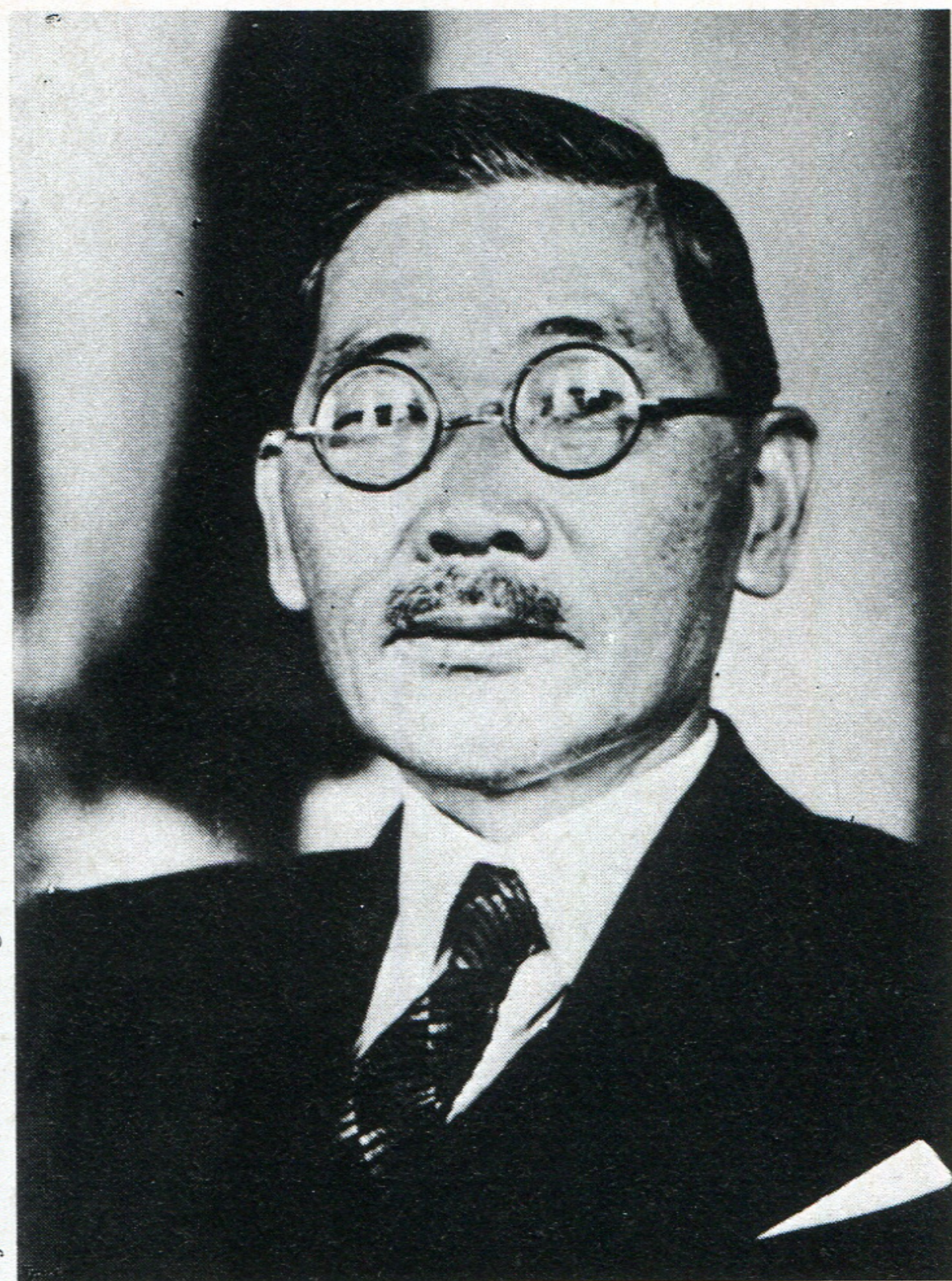

patriottische gevechtseenheden' gevormd. Eveneens in juni werd een Oorlogsnoodwet afgekondigd, die de regering in staat stelde met terzijdestelling van de bestaande wetten orders uit te vaardigen en bijzondere maatregelen te treffen.

In de laatste maanden van de oorlog waren 3.363.000 Japanse vrouwen en meisjes in het produktieproces ingeschakeld, wat betekende dat zij 36% van het totale arbeidspotentieel uitmaakten; 60% van hen was werkzaam in de landbouw.

Het werd steeds duidelijker dat ook zonder een landing van Amerikaanse troepen in Japan zelf het volk door de hongerdood werd bedreigd en het land tot ondergang was gedoemd. In zijn rede ter herdenking van de oktoberrevolutie had Stalin in november 1944 Japan gebrandmerkt als een agressief land; op 5 april 1945 maakte de Sowjetunie bekend dat zij het in 1941 met Japan gesloten niet-aanvalsverdrag — één jaar voor het aflopen ervan — niet wens- te te verlengen. Desondanks benaderde Japan na de val van Duitsland en onder de dreiging van het verlies van Okinawa de Sowjetunie met

Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie

Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie

goederen gemiddeld 4200% hoger dan de officiële prijzen. De uit de steden weggebombardeerde inwoners werden hierdoor het zwaarst getroffen. Het verbruik van rijst was 40% minder dan in 1941; doordat het verkeer ter zee onmogelijk was geworden, kon men vanaf april geen rijst meer uit Formosa importeren. Terwijl de gezondheid van het Japanse volk door ondervoeding en uitputting steeds slechter werd, steeg het gebrek aan medisch personeel. De sanitaire omstandigheden waren bedroevend; het gebrek aan geneesmiddelen was nijpend.

In april besloot men over te gaan tot de formatie van 'troepen van volkspatriotten'; in juni werden streeksgewijs en in de fabrieken 'volks-

verzoeken om bemiddeling voor het verkrijgen van vrede.

Tussen 11 en 14 mei vond een geheim overleg plaats tussen de 'Grote Zes', dat wil zeggen Suzuki, Togo, Anami, Yonai en de chefs-staf van leger en marine, waarbij voorstellen ter tafel kwamen om de Sowjetunie gunstig te stemmen. Gesproken werd over het herstel van de toestand van vóór de Russisch-Japanse oorlog van 1904—1905, neutralisering van Zuid-Mantsjorie en zelfs over afstand van de Koerilen. Moeilijker was het eensgezindheid te bereiken met betrekking tot tegemoetkomingen aan de Verenigde Staten en Engeland. Volgens Suzuki was het trouwens voorbarig hierover te spreken...

Op 3 juni vond een eerste ontmoeting plaats tussen staatsraad Koki Hirota en de Russische ambassadeur in Japan, Jakob Malik, in de badplaats Hakone. Malik vroeg, hem enige tijd te gunnen om de voorstellen te bestuderen — een afleidingsmanoeuvre, waardoor Tokyo verzuimde meerbelovende contacten met de geallieerden via Stockholm en Bern aan te houden. Geen enkele Japanse politicus beseftte blijkbaar dat Stalin door een aanval op een zieltoegend Japan hoopte een 'redelijk' aandeel in de Oostaziatische buit in de wacht te kunnen slepen.

Op voorstel van Koichi Kido, grootzegelbewaarder des keizers, werd op 22 juni wederom een bijeenkomst gehouden van de 'Grote Zes',

Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie

ditmaal in aanwezigheid van de keizer, die aandrang op snelle actie ter beëindiging van de oorlog. Twee dagen later zocht Hirota Malik opnieuw op. Deze deelde hem mee dat de hem eerder voorgelegde voorstellen te abstract waren; hij verlangde een meer gedetailleerde uitwerking ervan. Nadat Hirota hem op 29 juni een ontwerpvoorstel van Togo had overhandigd, waarin met name een hernieuwd non-agressie-pact, de neutralisering van Mantsjoerije en een ruil van olie uit de Sowjetunie tegen Japanse visserijrechten werden voorgesteld, terwijl het verder aan de Russische regering werd overgelaten met eigen eisen te komen, weigerde Malik 'wegens ziekte' Hirota verder te ontmoeten.

De Japanse jeugd werd opgeleid in de geest van het arrogante militarisme en, zelfs met de nederlaag in zicht, al jong vertrouwd gemaakt met de regels van het bedrijfsleven.

Op 12 juli zond Togo een telegram naar de Japanse ambassadeur in Moskou, Naotake Sato, waarin hij hem instrueerde contact op te nemen met het Kremlin: 'Zijne Majesteit is uitermate verlangend de oorlog zo spoedig mogelijk te beëindigen, daar hij ten eerste bezorgd is dat een voortzetting van de vijandelijkheden het onnoemelijke lijden van de miljoenen onschuldige mannen en vrouwen in de oorlogvoerende landen slechts zal verergeren. Zouden

de Verenigde Staten en Groot-Brittannië echter blijven aandringen op een onvoorwaardelijke overgave, dan zou Japan zich gedwongen zien met al zijn krachten tot het bittere einde door te strijden, teneinde zijn eer te verdedigen en zijn nationaal bestaan veilig te stellen, hetgeen tot ons grote leedwezen verder bloedvergieten ten gevolge zou hebben. Onze regering wil derhalve onderhandelen over een spoedig herstel van de vrede, bezielde als zij is door verontrusting over het welzijn der mensheid...' Voorts werd verzocht prins Fumimaro Konoye als drager van een persoonlijke boodschap van de keizer reisfaciliteiten te verlenen.

Molotow liet Sato weten dat hij het te druk had met de voorbereidingen voor zijn vertrek naar

SCHILD VOOR DE TENNO

28 oktober 1944

Lieve ouders,

U mag mij wel feliciteren, want ik heb een schitterende kans gekregen om te sterven. Vandaag is mijn laatste dag. Het lot van ons vaderland hangt af van de beslissende strijd in de zuidelijke zeeën, waar ik zal vallen zoals een bloesem valt van een pralende kerseboom.

Ik zal een schild zijn voor Zijne Majesteit en een smetteloze dood sterven, tezamen met mijn squadroncommandant en mijn andere vrienden. Ik wilde dat ik zevenmaal geboren kon worden, om zevenmaal de vijand te kunnen treffen. (...)

Ik dank u, mijn ouders, voor de 23 jaar dat u voor mij gezorgd hebt en mij hebt geïnspireerd. Ik hoop dat hetgeen ik nu ga doen u enigszins zal vergoeden wat u voor mij hebt overgehad. Behoud een goede herinnering aan mij en weet, dat uw Isao stierf voor ons land. Dit is mijn laatste verlangen en er is niets anders dat voor mij te wensen overblijft.

Ik zal terugkeren in de geest en uitzien naar uw bezoek aan de Yasukuni-tempel. Zorgt u alstublieft goed voor uzelf. (...)

Er zijn filmers hier geweest die opnamen van ons hebben gemaakt. Het is mogelijk dat u ons te zien krijgt in het bioscoopjournaal. (...)

Geschreven te Manilla, kort voor onze laatste vlucht.

Isao

(Uit: 'The divine wind', door R. Inoguchi, T. Nakajima en R. Pineau — Annapolis 1958)

Potsdam om hem te ontvangen. Hij beval zijn onderminister Lozowsky aan Sato mee te delen dat de Japanse boodschap te vaag was. Het was geen formeel verzoek om bemiddeling van de Sowjetunie bij de geallieerden, maar slechts een voorstel voor het houden van besprekingen over de wereldvrede; onder deze omstandigheden was er geen reden voor Konoye om naar Moskou te reizen. Op 18 juli werd Sato door Lozowsky van deze weigering op de hoogte gesteld.

Drie dagen later zond Togo nieuwe instructies naar Sato, waarbij hij er nog eens de nadruk op legde dat Japan streefde naar een vrede door onderhandelingen en weigerde onvoorwaardelijk te capituleren.

DRS. R. L. SCHUURSMA

Generaal Leslie R. Groves, die de militaire verantwoordelijkheid droeg voor het kernbomproject, bij een kaart van Japan waarop de mogelijke aanvalsdelen staan aangegeven.

taire voorbereidingen niet te onderbreken of te doen beëindigen. Spaatz voltooide dus zijn programma en op 6 augustus werd de eerste atombom boven Japan afgeworpen.

De Verenigde Staten waren op dat ogenblik drie jaar en acht maanden in oorlog met Japan. De machthebbers in Tokyo hadden hun strijdkrachten doelbewust gebruikt voor een onverhoedse aanval en het had de Verenigde Staten grote offers gekost de tegenstander terug te dringen. Zelfs toen het zonneklaar was dat Japan niets meer te verliezen had, bleven zijn troepen doorvechten met verbeterende en doodsverachting. Het scheen niet vatbaar voor rede en kon blijkbaar alleen met geweld op de

knieën worden gedwongen. De nieuwe president Truman beschouwde het als zijn taak de oorlog zo snel mogelijk en met zo gering mogelijk verlies van vooral Amerikaanse mensenslevens tot een goed einde te brengen. Daarbij was ieder wapen aanvaardbaar. Het massale gebruik van brandbommen tegen vrijwel weerloze industriesteden paste volledig in dat programma. De atoombom was slechts een volgende stap. Zo eenvoudig lagen de zaken, althans ogenschijnlijk.

In 1939 kwam een kleine groep vooraanstaande geleerden, die zich in Amerika bezighield met onderzoek op het gebied van de kernfysica, tot het inzicht dat het Duitse atoomonderzoek

Groves, terwijl J. Robert Oppenheimer de wetenschappelijke verantwoordelijkheid droeg. Wat in die jaren een kwestie leek te zijn van levensbelang — men moest ten koste van alles voorkomen dat Hitler als enige in de wereld de beschikking kreeg over dit verschrikkelijke wapen — had medio 1945 die betekenis gedeels verloren. Duitsland was verslagen en had gecapituleerd. Het atoomonderzoek was er trouwens al jaren tevoren stopgezet; de uiterst gevaarlijke combinatie van de V2 en de kernbom was niet eens ernstig overwogen. Japan was in feite ook al verslagen. Zijn uiteindelijke nederlaag was zeker en hooguit een zaak van enkele maanden strijd. Het was dus niet meer strikt noodzakelijk de bom te gebruiken. Hij

son, gingen ervan uit dat de bom vanzelfsprekend gebruikt zou worden. Maar pas in maart 1945 kon men met zekerheid voorspellen dat het eerste exemplaar binnen afzienbare tijd, om precies te zijn in juli, tot ontploffing zou kunnen worden gebracht. Voor zover het wapen vóór die tijd onderwerp van discussie was tussen de president en zijn voornaamste adviseurs, ging het gesprek niet over de vraag of toepassing ervan geoorloofd was.

Dit veranderde pas nadat Truman president was geworden. Niet omdat hij daartoe aanzette, maar omdat bij sommige wetenschappelijke medewerkers aan het project langzamerhand twijfels rezen, nu zij door hun onderzoek de consequenties van een atoombomaanval beter

zeer wel zou kunnen leiden tot de constructie van een kernbom. Het was vooral de van oorsprong Hongaarse natuurkundige Leo Szilard (die met Enrico Fermi aan de Columbia University onderzoekingen verrichtte) die zijn beroemde collega Albert Einstein ertoe bracht bij Roosevelt aan de dringen op het ontwikkelen van een atoombom om Duitsland in geval van nood een slag vóór te zijn. Einstein schreef op 2 augustus 1939 een brief over deze materie aan de president en als gevolg van deze stap kwam in oktober van dat jaar een programma van onderzoek en ontwikkeling op gang, waaraan ook Britse geleerden gingen deelnemen en dat later de codenaam kreeg *Manhattan Engineer District Project*. Leider werd generaal Leslie R.

zou — alweer hooguit — de capitulatie sneller afdwingen.

De ontwikkeling van de kernbom werd met uitzonderlijke geheimhouding omgeven. Een brigadegeneraal die op een zeker moment in alle onschuld op het briljante idee kwam dat het leger maar eens een onderzoek moest instellen naar de mogelijkheid atoomenergie voor militaire doeleinden te gebruiken, werd tot zijn verbazing opeens het voorwerp van een grondig veiligheidsonderzoek. Truman werd pas ingelicht, toen hij van vice-president president werd. De weinige lieden die wel kennis hadden genomen van het project, behalve Roosevelt onder anderen de minister van oorlog Henry L. Stim-

ZON OP AARDE

Op 16 juli 1945 werd bij Alamogordo in de staat Nieuw-Mexico de eerste kernbom tot ontploffing gebracht. Een van de mensen die de explosie waarnamen, was brigade-generaal Thomas F. Farrell. Hij gaf het volgende verslag:

'De effecten kunnen worden beschreven als: nooit vertoond, magnifiek, schitterend, verbazingwekkend en angstaanjagend. De opwekking van zo'n ontzaglijke kracht door mensenhanden veroorzaakt, heeft nog nimmer plaatsgevonden. Het gehele landschap werd verlicht door een doordringend schijnsel van een sterkte die vele malen groter was dan die van de middagzon. Het was goudkleurig, purper, violet, grijs en blauw. Het verlichtte elke piek, elke spleet en elke richel van de nabijgelegen bergketen met een helderheid en een schoonheid die onbeschrijflijk is. Dertig seconden na de explosie kwam er een hevige windstoot, die mensen en dingen dreigde weg te vagen, onmiddellijk gevolgd door een denderend, aanhoudend, ontzagwekkend gebulder, als een waarschuwing voor de dag des oordeels, dat ons liet voelen dat wij, nietige mensen, het op godslasterlijke wijze waagden ons in te laten met krachten die tot dusver waren voorbehouden aan de Almachtige.

Woorden schieten te kort om aan hen die er niet bij waren, de indruk mee te delen die dit gebeuren zowel lichamelijk als geestelijk op ons maakte. Men moet er getuige van zijn geweest om het zich te kunnen voorstellen.'

(Vrij naar: 'De oorlog', door Louis L. Snyder — Zwolle)

Links: Albert Einstein (links), wiens onderzoekingen de grondslag legden voor de kernfysica, overlegt met de wetenschappelijk leider van het met grote geheimhouding omgeven atoombomproject, J. Robert Oppenheimer.

Rechtsboven: in Oak Ridge werden in het diepste geheim laboratoriumproeven gedaan met het splitsen van uranium in speciaal daartoe gebouwde ovens.

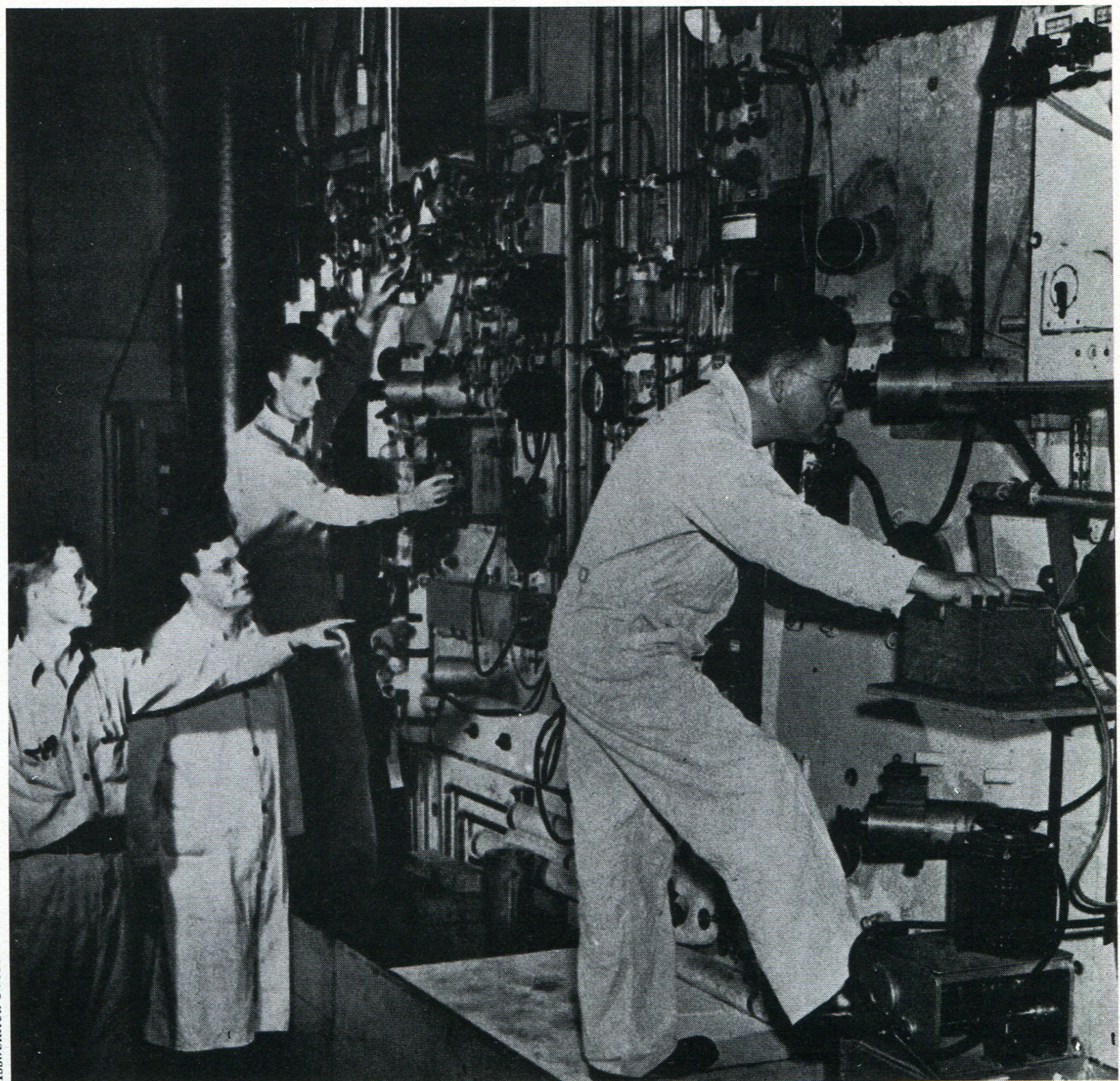
Rechtsonder: Oak Ridge in de Amerikaanse staat Tennessee was het centrum van de atoombomproductie. Hier werd de bom vervaardigd die Hiroshima wegvaagde.

voor ogen hadden en de militaire noodzaak was weggevallen. Op voorstel van Stimson werd een *Interim Committee* ingesteld, waarvan hij voorzitter werd en George L. Harrison, merkwaardig genoeg president van een grote levensverzekeringsmaatschappij in New York, plaatsvervangend voorzitter. Verder waren enkele fysici lid van de groep, terwijl James F. Byrnes zitting nam als persoonlijk vertegenwoordiger van de president. De commissie kwam op 1 juni 1945 met de volgende aanbevelingen: de bom moest zo spoedig mogelijk tegen Japan worden gebruikt en wel tegen een belangrijk militair doel om het grootst mogelijke psychologische effect op de Japanse regering te hebben. Er mocht te voren geen waarschuwing, in welke vorm dan ook, worden gegeven.

Vooraf onder de wetenschappelijke onderzoekers, die in het *Chicago Metallurgical Laboratory* aan het project werkten, rees tegen dit rapport sterk verzet. Een aantal van hen, onder wie Leo Szilard, stelde voor de bom eerst ten overstaan van vertegenwoordigers van alle geallieerden op een onbewoond eiland of in een woestijn tot ontploffing te brengen en dan Japan uitdrukkelijk te waarschuwen. Stimson gaf deze voorstellen vervolgens nog eens ter overweging aan enkele vooraanstaande geleerden, die de kernbom hadden helpen ontwikkelen: Arthur H. Compton, Enrico Fermi, Ernest O. Lawrence en J. Robert Oppenheimer, die te voren als *Scientific Panel* het *Interim Committee* hadden geadviseerd. Zij kwamen tot dezelfde conclusie als de commissie, vooral omdat zij van mening waren dat een demonstratie in de woestijn of op een onbewoond eiland niet voldoende indruk zou maken. Niemand had toen nog een dergelijke ontploffing gezien. Het was niet eens zeker of de bom zou ontploffen en of het effect aan de verwachtingen zou beantwoorden.

Het rapport van de vier geleerden verscheen op 16 juni. Zes dagen later maakte het Amerikaanse 10e leger een einde aan de strijd op Okinawa, maar juist deze operatie had de Amerikanen duidelijk gemaakt welke verschrikkelijke offers een landing in het eigenlijke Japan zou vergen. Een Amerikaanse invasievloot zou worden bestookt door kamikazevliegtuigen. Miljoenen Japanners zouden klaar staan om als de geallieerde troepen aan land zouden gaan, met alle middelen tot het bittere einde te vechten. De strategische bombardementen op Duitsland hadden aangetoond dat daarmee geen capitulatie kon worden afgedwongen, ook al was de Japanse industrie in een beperkt aantal steden geconcentreerd en waren de aanvallen met brandbommen vanuit laagvliegende Superforten zeer effectief gebleken. Op het Aziatische vasteland stond nog een grote strijdmacht, het Kwantoengleger, dat waarschijnlijk alleen met Russische hulp zou kunnen worden uitgeschakeld.

De strategie tegen Japan, met zijn belangrijke politieke implicaties, vooral ten aanzien van de Sowjetunie, was midden juni nog volop onderwerp van discussie. Dit bleek toen de gezamenlijke chefs van staven de problematiek, inclusief de kwestie van de kernbom, op 18 juni bij de president ter tafel brachten, waarbij ook Stimson aanwezig was. In grote trekken stonden nu drie wegen open naar een volledige Japanse capitulatie: strijd op de conventionele manier, hetzij mét, hetzij zonder invasie; het gebruik

Associated Press

ABC-Press

van de atoombom, al kende men zijn werking nog niet in de praktijk; overreding in het politieke vlak.

Het laatste was vooral bepleit door de vroegere ambassadeur in Tokyo, Joseph C. Grew, waarnemend minister van buitenlandse zaken in de periode tussen het aftreden van Stettinius en de ambtsaanvaarding door Byrnes op 3 juli. Grew wenste de term *unconditional surrender* niet meer te gebruiken en wilde deze eis vervangen door voorstellen waaraan Japan gemakkelijker zou willen voldoen. Daartoe behoorden het voortbestaan van Japan als onafhankelijke staat en het handhaven van de keizer, zij het met een democratische staatsvorm. Grew was merkwaardig genoeg niet aanwezig bij de bij-

een waarschuwing aan het adres van Japan, vóór men daar door de hevige verwoestingen tot wanhoop zou zijn gebracht, en vóór de Russen, zo zij al aan de oorlog deelnamen, ver zouden zijn gekomen met hun offensief. De waarschuwing moest wijzen op de onvermijdelijke vernietiging van Japan wanneer het de strijd zou voortzetten. Zij moest ook de eis bevatten dat de Japanse oorlogskliek zou verdwijnen en Japan zich onvoorwaardelijk zou overgeven. Het stuk moest echter tegelijkertijd hoop laten op een onafhankelijk voortbestaan onder een constitutioneel gebonden keizer. Stimsons memorandum vermeldde de kernbom met geen woord, maar het was duidelijk dat dit wapen het middel bij uitstek zou zijn om de Japanners

van grote hoogte uit een vliegtuig zou worden geworpen en welke verwoestingen hij zou aanrichten in een grote stad. Deze vragen bleven tot 6 augustus bestaan en vormden het voornaamste argument tegen een proefontploffing in de baai tegenover Tokyo, zoals door sommigen was voorgesteld: gesteld dat het apparaat niet zou functioneren?

Truman besprak de zaak met zijn medewerkers in Potsdam, waar op 17 juli een begin werd gemaakt met de conferentie. Het was voor zijn adviseurs een uitgemaakte zaak dat Japan op de meest afschrikwekkende wijze moest kennismaken met de bom, wilde deze het beoogde effect hebben. Langer wachten zou onder die omstandigheden zinloos zijn. Op 26 juli kreeg

eenkomst van 18 juni, maar zijn standpunt was de president, evenals de niet-militaire aanwezigen, bekend. De conferentie verliep, ook afgezien van de afwezigheid van Grew, nogal zonderling. De bom kwam bijvoorbeeld pas op het allerlaatste moment ter sprake. Van een duidelijke systematische bespreking van de drie alternatieven was geen sprake. Men krijgt de indruk dat de president er op dat ogenblik nog geen helder beeld van had.

Op Trumans verzoek produceerde Stimson op 2 juli echter een memorandum dat de bestaande voorstellen nog eens samenvatte en tegen elkaar afwoog. Waarschijnlijk heeft vooral dit stuk de basis gevormd voor de beslissingen van Truman ten aanzien van de bom. Stimson bepleitte

Tijdens de conferentie van Potsdam in juli 1945 lichtte president Truman Stalin in over het bestaan van 'een nieuw afschrikwekkend wapen', dat tegen Japan zou worden gebruikt.

van de ernst van de situatie te overtuigen. Het stuk werd in hoofdlijnen aanvaard. Twee dagen nadat het ter tafel was gekomen, meldden de Britten hun instemming met het gebruik van de atoombom tegen Japan.

Op 16 juli kwam de eerste bom tot ontploffing in de woestijn van New-Mexico. Het experiment slaagde volkomen, al gaf het geen uitsluitsel over de vraag wat er zou gebeuren als de bom

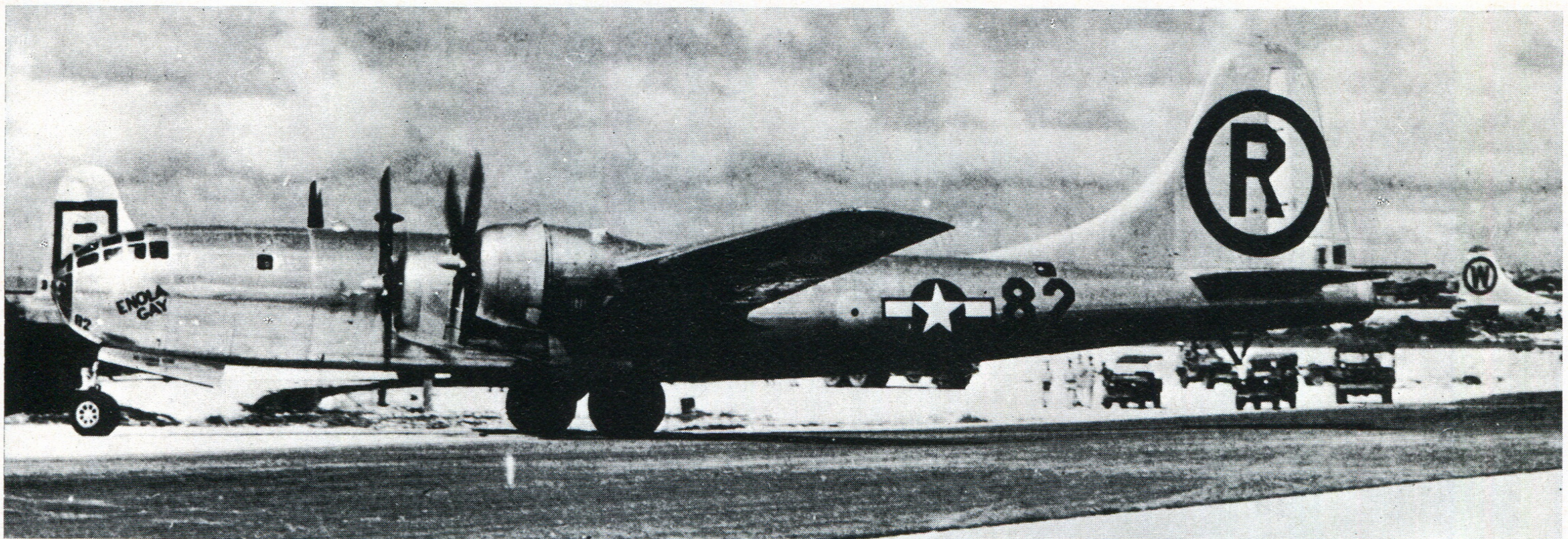
Japan in de vorm van de verklaring van Potsdam een waarschuwing, maar deze bevatte geen woord over de keizer (de vroegere minister van buitenlandse zaken Cordell Hull had de keizer niet willen noemen om aangaande het voortbestaan van de leidende feodale kaste geen valse illusies te wekken) en van de atoombom was evenmin sprake. De bevelen aan Spaatz waren op dat moment al onderweg, maar hadden meer het karakter van voorbereidingen dan van een definitieve beslissing. Doordat Japan niet reageerde, werd Truman gesterkt in zijn overtuiging dat een of meer atoombommen nodig waren om Tokyo tot bezinning te brengen. Het wachten was nu op de daden van Spaatz en van de mannen die het karwei moesten opknappen.

HIROSHIMA EN NAGASAKI

ÉÉN BOM PER STAD

WOLF KIELICH

US Air Force

ABC-Press

Generaal Leslie R. Groves, het hoofd van het 'Manhattan'-project, achtte in augustus 1944 de tijd gekomen waarop de luchtmacht voorbereidingen ging treffen voor het gebruik van atoombommen tegen Japan. Er was op dat tijdstip nog geen atoombom gereed en men hield nog altijd rekening met de invasie van het Japanse hoofdeiland Kioesjoe, die voorlopig was vastgesteld op 1 oktober 1945. Men schatte dat daar 36 divisies (meer dan anderhalf miljoen Amerikaanse soldaten) voor nodig waren en dat de verliezen zeer zwaar zouden zijn.

In augustus 1944 evenwel kon Groves enige top-officieren van de luchtmacht onder de strikste geheimhouding mededelen dat er een gerede kans bestond dat voor de geplande invasiedatum twee verschillende soorten atoombommen beschikbaar zouden zijn. Omstreeks januari 1945 verwachtte men dat de eerste 'Fat Man', een plutoniumbom, afgeleverd zou kunnen worden. Het voorbereidende werk voor de

'Thin Man', (ook wel 'Little Boy' genoemd) een uraniumbom, was nagenoeg voltooid, maar het zou waarschijnlijk nog tot juni 1945 duren vóór men de beschikking had over voldoende uranium-235 om de bom te laden.

In september 1944 werd een speciaal bommenwerpereskader gevormd, dat de naam kreeg *509th Composite Group* en dat voorlopig werd gestationeerd op Wendover Field, op de grens van Utah en Nevada, een dor en spaarzaam bevolkt gebied. Aangezien vorm en gewicht van de beide bommen reeds zo ongeveer bekend waren, kon men al beginnen met ballistische proeven met behulp van oefenbommen. Een aantal B-29-bommenwerpers werd verbouwd voor het transport en het afwerpen van de atoombommen. De piloten kregen een speciale training, waarbij veel aandacht werd besteed aan navigatie over lange afstanden, zonder escorte, en aan de snelle afzwenkingsmanoeuvre na het afwerpen van een atoombom.

Terwijl deze training in volle gang was, zochten anderen naar een geschikte basis voor de *509th*. De keus viel op Tinian, het eiland in de Marianengroep dat op 1 augustus 1944 door de Amerikanen na bloedige gevechten was veroverd en dat pas in januari geheel van Japaners gezuiverd was. Eind februari begon men hier met het aanleggen van het vliegveld en het bouwen van de nodige installaties. Toen later ook Iwo Jima in Amerikaanse handen was gevallen, besloot men op dit eiland eveneens faciliteiten aan te leggen voor het monteren en hanteren van atoombommen. Vliegtuigen die met een atoombom waren geladen en onderweg naar Japan motorpech kregen, zouden naar deze basis kunnen uitwijken. Daar zou steeds een B-29 gereedstaan om de bom over te nemen. Half mei waren de eerste eenheden van de ruim 1700 man sterke *509th Group* op Tinian gearriveerd en begon daar de laatste fase van de training. In Amerika had Groves intussen een

Vorige pagina: uit deze paddestoel daalde een regen van stof op het brandende Hirosjima, dat binnen enkele seconden werd verteerd.

Links: de 'Enola Gay', de B-29 vanwaaruit op 6 augustus 1945 de eerste atoombom werd geworpen, na zijn terugkeer op de basis Tinian.

Daaronder: Hirosjima na de aanval. Volgens Japanse cijfers doodde de bom 71.000 mensen en waren er 68.000 gewonden.

Rechts: reddingsploegen aan het werk tussen de ruïnes van Nagasaki.

Rechtsonder: in paniek ontvluchtten de inwoners van Nagasaki hun stad.

commissie van militairen en atoomgeleerden benoemd, die tot taak kreeg de meest geschikte doelen voor de atoombommen aan te wijzen. Daarbij diende men uit te gaan van een aantal richtlijnen: de doelen mochten niet reeds ernstig beschadigd zijn door luchtaanvallen, want anders zou het effect van de atoombom niet nauwkeurig bepaald kunnen worden; ze moesten zo groot zijn, dat de uitwerking van de bom geheel binnen de grenzen van het doelgebied zou vallen; verder dienden ze natuurlijk binnen de actieradius van een B-29 te liggen en in een gebied waar het in de zomer doorgaans goed weer was. En niet in de laatste plaats moesten de doelen strategische betekenis hebben. Voor elke aanval zou men de keus moeten hebben uit minstens drie doelen.

Na veel wikken en wegen kwam de commissie met het volgende voorstel voor de keuze van de doelen:

1. Kokoera, een gigantisch complex van munitie- en wapenfabrieken.
2. Hirosjima, een haven vanwaaruit veel Japanse troepen werden verscheept, tevens verzamelpunt voor konvooien. Bovendien waren er ongeveer 25.000 militairen in de stad gelegerd.
3. Niigata, een havenplaats aan de Japanse Zee, met onder andere een aluminiumfabriek, grote ijzergieterijen en een belangrijke olieraffinaderij.
4. Kyoto, een stad van ongeveer een miljoen inwoners, waarheen in toenemende mate industrieën uit de bedreigde kustgebieden werden overgebracht.

Groves was het met dit voorstel volledig eens, maar de minister van oorlog, Henry L. Stimson, eiste dat Kyoto onmiddellijk van de lijst zou worden geschrapt. Hij had deze stad vroeger zelf bezocht en wist uit eigen aanschouwing dat het vernietigen van Kyoto gelijk zou kunnen worden gesteld met het verwoesten van Rome. Kyoto was eeuwenlang de hoofdstad van Japan geweest en had voor de Japanners een bijzondere historische, culturele en religieuze betekenis. De stad stond vol met prachtige tempels en andere eeuwenoude cultuurmonumenten, die de prachtigste kunstschaten herbergden en jaarlijks bezocht werden door tienduizenden pelgrims.

Groves hield vol dat Kyoto het meest ideale doel was van de vier, vooral omdat de ligging en de omvang van de stad het mogelijk maakten

Acme

Acme

HUIL MAAR NIET

Vader, Moeder,

U moet me maar vergeven als ik niet altijd een erg goede zoon ben geweest. Ik zou dat graag zijn geworden, maar ik heb thans geen tijd meer; ik ga sterven.

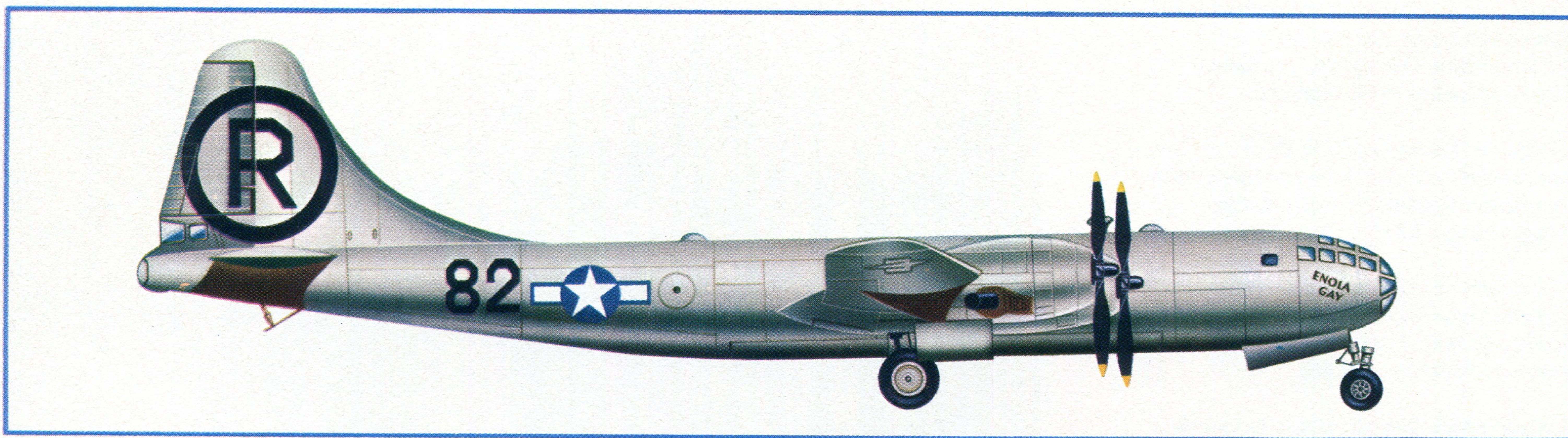
Ondanks uw schamele inkomen hebt u me de gelegenheid gegeven te studeren, eerst op de middelbare school en daarna aan de universiteit van Tokyo, en nu, op het moment dat ik eindelijk de mogelijkheid zou hebben u terug te betalen voor alles wat u me hebt gegeven, is het mijn beurt om te sterven. (...)

Mijn lichaam zal spoedig dood zijn, maar mijn ziel zal naast u voortleven, naast de god Boeddha. Huil niet, vader, moeder, en jullie mijn zusters, ik

smeek u. Ik zal altijd naast u staan, werkend, etend, vrolijk of bedroefd. Het zal herfst worden, het gesjirp van de krekels, het bos zonder bladeren zal u herinneren aan mijn dood, maar huil niet. Pas goed op uw gezondheid en wees flink. Ik wens u een lang en gelukkig leven toe. De atoombom die op 6 augustus viel, had een angstwekkende kracht. Hij veroorzaakte brandwonden op mijn gezicht, mijn rug en mijn armen. Ik ga sterven en dank de doktoren, de verpleegsters en al mijn vrienden voor hun goede zorgen en hun vriendelijkheid.

*25 augustus, 9 uur voormiddag.
Minoru Suzuki*

(Uit: 'The sun goes down', onder redactie van Jean Lartéguy — London 1956)

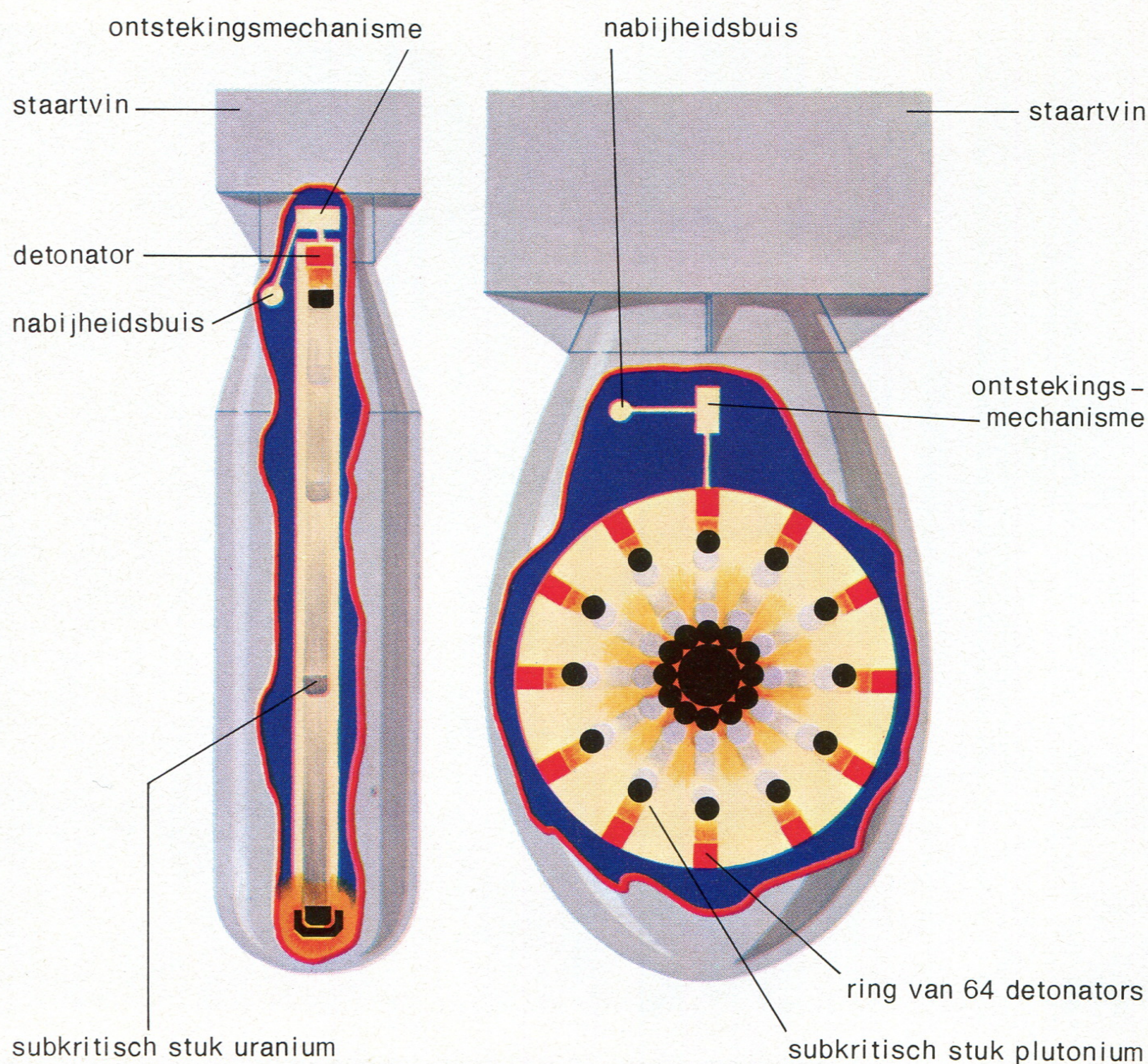

Boven: de B-29 'Enola Gay' was bij de dramatische vlucht naar Hirosjima gecamoufleerd als verkenningsvliegtuig. Het toestel was ontdaan van zijn boordkanonnen en verdere bewapening.

Links: een doorsnede van de bommen die op Hirosjima en Nagasaki vielen. De 'Thin Man', ook wel 'Little Boy' genoemd, die Hirosjima verpletterde, was een uraniumbom. Nagasaki werd aangevallen met een plutoniumbom, de 'Fat Man'. Het afwerpen vereiste speciale training.

Linksonder: het maanlandschap na het atoombombardement van Nagasaki.

Rechts: verbijsterd dwalen deze moeder en haar kind tussen de resten van hun stad.

een compleet beeld te krijgen van het effect van een atoombom en ook omdat de industrie er veel precisie-instrumenten en elektronische apparatuur leverde voor de Japanse strijdkrachten. Maar Stimson hield voet bij stuk en besprak de kwestie bovendien met Truman, die het geheel met hem eens was. Kyoto werd van de lijst geschrapt en later vervangen door Nagasaki. De steden die als doel waren uitgezocht, kwamen nu op de 'reservelijst' van de luchtmacht te staan. Dat hield in, dat er geen luchtaanvallen op mochten worden uitgevoerd zonder speciale toestemming van het ministerie van oorlog. De burgers van Hirosjima begrepen in deze zomer van 1945 absoluut niet waarom hun stad gespaard bleef voor de verschrikkingen die de Amerikaanse bommenwerpers teweegbrachten in Tokyo, Yokohama, Osaka en andere Japanse industrie- en bevolkingscentra. De wildste geruchten deden de ronde: veel Amerikanen van Japanse afkomst zouden familie hebben in Hirosjima; de stad zou gespaard worden omdat er veel christenen woonden; de moeder van president Truman zou zich in Hirosjima bevinden!

Op 26 juli leverde de kruiser 'Indianapolis' op Tinian de 'Thin Man' af. Het laatste beetje uranium-235 dat nog ontbrak, zou per C-54 enkele dagen later worden overgevlogen.

Op Tinian kon nu de atoombom worden gemonteerd en op zondag 5 augustus verklaarden de meteorologen dat het weer de volgende morgen boven het grootste deel van Japan gunstig zou zijn. De bom werd in een B-29 geladen. Het toestel was door de commandant, kolonel Paul W. Tibbets, 'Enola Gay' genoemd — naar zijn moeder... Drie MP's betrokken de wacht. Om

US Air Force

elf uur 's avonds verzamelde Tibbets zijn mannen voor een laatste *briefing*. 'Wij zullen een bom afwerpen die anders is dan enige andere bom die jullie ooit hebben gezien of waarvan jullie hebben gehoord. Deze bom bevat een destructieve kracht die gelijk is aan twintigduizend ton TNT... De doelen zijn, in volgorde van prioriteit, Hirosjima, Kokoera en Nagasaki.' De legerpredikant sprak een kort gebed: '...vertrouwend op U gaan wij voorwaarts, wetend dat wij onder Uw hoede zijn, nu en voor altijd...' Daarna kregen de mannen een stevig ontbijt en om even over half twee in de nacht, juist nadat een zware tropische regenbui voorbij was gedreven, stegen de drie verkenningsvliegtuigen op, die rapport moesten uitbrengen over de weersgesteldheid boven de doelen. De 'Enola Gay' volgde een uur later. Tijdens de vlucht van Iwo Jima (waarboven de verkenners en de 'Enola Gay' zich verzameld hadden) naar de Japanse kust zette kapitein Parsons de bom op scherp. Om vier uur begon het licht te worden. De 'Enola Gay' begon te klimmen naar de voorgeschreven hoogte van 31.000 voet. Beneden lag een dik wolkendek. Tussen zeven uur en half acht kwamen de rapporten binnen van de verkenners. Het doel werd nu definitief vastgesteld: Hirosjima.

Om vijftien minuten en zeventien seconden over acht klapten de bomluiken van de 'Enola Gay' open en zetten de bemanningsleden hun donkere brillen op. Precies om 8 uur 16 ontplofte de bom.

Na een verblindende flits ontwikkelde zich een allesverzengende hitte, vergezeld van een enorme luchtverplaatsing. Een vuurbal steeg omhoog in een gigantische wolk, die snel uitdijde tot een paddestoel van gassen, damp, stof en rook. Uit de wolk daalde een zwarte regen neer. Toen stak de wind op, aanwakkerend tot een storm, die heter en heter werd door de overal laaiende vlammen. Zo werd in enkele seconden een stad weggevaagd. Volgens Japanse gegevens werden 71.000 mensen gedood en waren er 68.000 gewonden.

Zo glad als de aanval op Hirosjima was verlopen (alles volgens plan en schema), zo veel tegenslagen kreeg men te verwerken bij de aanval op Nagasaki met de plutoniumbom op 9 augustus. De commandant van deze vlucht, majoor Charles W. Sweeney, had slechts de keus tussen twee doelen: Kokoera en Nagasaki. Voor de start werd op het laatste moment een defect geconstateerd aan een benzinepomp, zodat één tank niet gebruikt kon worden. Door slecht weer misten de vliegtuigen elkaar bij het verzamelpunt boven het eiland Yokoesjima. Sweeney verloor daar drie kwartier met wachten. Hoewel een van de verkenners meldde dat het weer boven Kokoera gunstig was, bleek de lucht geheel betrokken toen Sweeney boven de stad arriveerde. Aangezien dit het belangrijkste doel was, bleef hij toch nog 45 minuten boven Kokoera cirkelen. Toen vloog hij naar Nagasaki en ook daar hing een dicht wolkendek. Op het laatste moment echter dreven de wolken uiteen en kon de bom alsnog worden afgeworpen: 44% van de stad werd verwoest; volgens Amerikaanse cijfers werden 35.000 mensen gedood, er waren 5.000 vermisten en 60.000 gewonden. Door benzinegebrek was Sweeney genoodzaakt uit te wijken naar Okinawa. Toen hij op de landingsbaan tot stilstand kwam, waren zijn brandstoftanks volkomen leeg.

VICTORIE MET TWEVE VADERS

DRS. C. H. SLECHTE

World-Press-Foto

Eind 1943, tijdens de conferentie van Teheran, kwam de kwestie van een Russische oorlogsverklaring aan Japan voor het eerst officieel ter sprake. Een zaak van de eerste orde was het niet, want de strijd tegen Duitsland was nog in volle gang. Vóór die ten einde was, zouden de Russen stellig niet bij machte zijn in het Verre Oosten iets te ondernemen. Wel deed Stalin in Teheran de toezegging — zonder daar overigens voorwaarden aan te verbinden — dat hij ongeveer een half jaar na de capitulatie van Duitsland Japan de oorlog zou verklaren.

Tijdens de conferentie van Jalta, begin februari 1945, werd het onderwerp van de Russische oorlogsverklaring aan Japan door de Grote Drie uitvoeriger behandeld en werden meer

concrete afspraken gemaakt. Nog steeds was het Amerikaanse opperbevel ervan overtuigd dat Russische deelname noodzakelijk was, wilde men de oorlog zo vlug mogelijk beëindigen. Stalin deelde die overtuiging en toonde zich bereid mee te doen. Maar niet zonder tegenprestaties: hij wenste voor zijn hulp te worden beloond.

Rusland wilde alles wat het na de smadelijke nederlaag tegen de Japanners in 1905 had verloren, terugkrijgen. Het zuidelijk deel van het eiland Sachalin zou Russisch moeten worden, de haven Dairen geïnternationaliseerd (met overheersend Russische invloed) en de 'pacht' van Port Arthur als Russische marinebasis hersteld. De Koerilen dienden aan Rusland te

worden teruggegeven en de Oostchinese en Zuidmantsjoerijse spoorlijnen moesten onder gezamenlijk Russisch-Chinees beheer komen. Bovendien moest de status-quo in Buiten-Mongolië, dat een volksrepubliek binnen de Sowjetunie was geworden, internationale erkenning krijgen.

Roosevelt, volledig overtuigd van de noodzaak van een Russische aanval op Japan, was bereid al deze wensen in te willigen. Eén belanghebbende zou minder coöperatief zijn: generaal Tsjang Kai-sjek, de leider van Nationalistisch China. Hij was tot dusver niet in de plannen gekend en Roosevelt nam op zich hem op de hoogte te brengen en hem desnoods tot medewerking te dwingen. Stalin moest zich dan wel ver-

plichten loyaal met Tsjang Kai-sjek samen te werken. Hij beloofde dit uiteraard grif.

Op 5 april 1945 zegde Stalin het niet-aanvalsverdrag met Japan op. Op 17 juli van dat jaar kwamen de geallieerde leiders opnieuw bijeen, ditmaal in Potsdam. Roosevelt was gestorven en opgevolgd door Truman. Duitsland had inmiddels gecapituleerd. Ook verder was de situatie gewijzigd, want de overtuiging van de Amerikaanse legerleiding dat Russische deelname aan de oorlog noodzakelijk was, wankelde — al werd er bij de besprekingen in Potsdam nog wel van uitgegaan. Niet alleen was er aanzienlijke voortgang geboekt bij de strijd tegen de Japanners, de proeven met het nieuwe wapen, de kernbom, waren de dag vóór de confe-

Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie

mans mededeling geenszins tot Stalin door. Het ultimatum van Potsdam, waarin de onvoorwaardelijke overgave van Japan werd geëist, verwierf ook de instemming van Stalin, hoewel hij niet tot de ondertekenaars behoorde, aangezien Rusland met betrekking tot Japan nog niet tot de oorlogvoerende partijen behoorde. Tokyo reageerde echter niet op het geallieerde ultimatum.

De gebeurtenissen volgden elkaar nu in snel tempo op. Zonder de Russen erin te kennen wierpen de Amerikanen op 6 augustus de eerste atoombom op Hiroshima. Op 8 augustus verklaarde Stalin Japan de oorlog en rukten de Russische troepen Mantsjoerije binnen.

Nadat op 9 augustus een tweede A-bom was

Nederland-USSR

rentie met succes bekroond. Men had nu de zekerheid over een wapen te beschikken waarmee Japan tot overgave kon worden gedwongen.

Churchill beschrijft in zijn memoires hoe het nieuws van deze ontwikkeling aan Stalin werd meegedeeld. Terwijl de Britse premier toekeek, vertelde Truman aan Stalin dat de Verenigde Staten de beschikking hadden over een nieuw type bom met een ongeëvenaarde vernietigingskracht. Stalin, die tevoren al had getoond in een voortreffelijk humeur te zijn — hij vroeg van alle aanwezigen hun handtekening op zijn menukaart — reageerde vrolijk, klopte Truman amikaal op zijn schouder en wenste hem geluk. Klaarblijkelijk drong de draagwijdte van Tru-

Links: matrozen van de Sowjetmarine worden bij hun intocht in de Mantsjoerijse stad Harbin geestdriftig door de bevolking begroet. In de korte oorlog tegen Japan werd heel Mantsjoerije door de Russen bezet.

Geheel boven: Russische soldaten aan de grens van Mantsjoerije. Op 21 augustus 1945 meldde Stalin in een dagorder het succesvolle verloop van de veldtocht.

Hierboven: het Japanse garnizoen in Harbin geeft zich over aan de Russen. Hier een Japanse transportcolonne die door een Sowjetsoldaat wordt bewaakt na de overgave van de stad aan de tegenstander.

geworpen, nu op Nagasaki, verklaarde de Japanners zich de dag daarop bereid over onvoorwaardelijke capitulatie te onderhandelen. Op 2 september werd aan boord van de 'Missouri' de capitulatieovereenkomst getekend. Het is nauwelijks verwonderlijk dat verscheidene Amerikaanse auteurs het gebruik van de atoombom beschouwd hebben als de directe aanleiding tot de Japanse overgave. Over de strijd die na 8 augustus tussen Rusland en Japan is gevoerd, valt in Amerikaanse bronnen weinig te vinden. Uiteraard des te meer bij geschiedschrijvers van Sowjetorigine.

Natuurlijk gingen de Russen ervan uit dat de Amerikanen de atoombom uit politieke overwegingen gebruikten. Zij wilden slechts, naar

SAYONARA MOSKOU

Het gevoel van afkeer tegen degenen die de atoombom hadden afgeworpen, was zo intens, dat elk gevoel van vijandigheid jegens Japan op een opvallende manier afwezig was. Ik herinner me die avond van 8 augustus maar al te goed. Er heerste een koortsachtige bedrijvigheid onder de vele Japanners die in hotel Metropole in Moskou woonden. Ze waren bezig hun koffers te pakken om ze nog voor middernacht naar de Japanse ambassade te kunnen brengen. Ze zagen er ge-

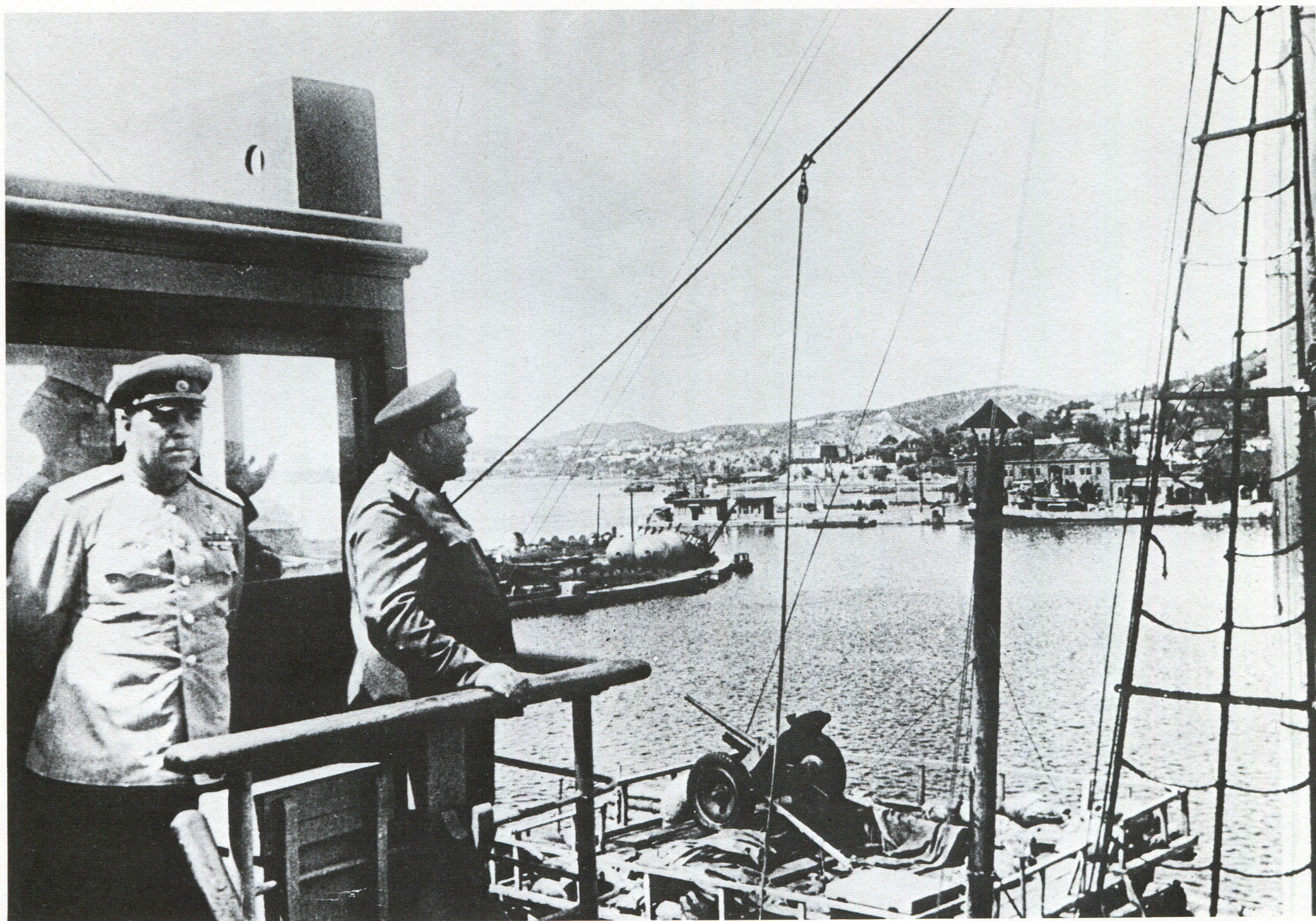
melijk en tegelijk waardig uit en het hotelpersoneel was hun zeer behulpzaam, misschien ook wel omdat ze altijd zulke royale fooien hadden gegeven.

Niemand trouwens gaf blijk van enige wrok. Kort voor middernacht, toen ze hun laatste koffers oplaadden, kwam er een grote groep toeschouwers en veel inwoners van Moskou staken zelfs een handje uit om met de koffers te helpen. Het leek een subtiele demonstratie van sympathie. (...)

De volgende dag meldde de pers massabijeen-

komsten in veel fabrieken, waar de oorlogsverklaring aan 'de Japanse militaristen en imperialisten' luid werd toegejuicht. In werkelijkheid hadden de Russen, die wat betreft Duitsland een zeer heftig standpunt innamen, hoegenaamd geen mening over Japan. De nieuwe oorlog tegen Japan was duidelijk impopulair, behalve mogelijkerwijs bij de Russen in het Verre Oosten.

(Uit: 'Russia at War, 1941—1945', door Alexander Werth — Barrie & Rockliff, London 1964)

Imperial War Museum

het oordeel van de Russen, hun bondgenoten duidelijk laten merken over het machtigste wapen ter wereld te beschikken. Werkelijke invloed op het verloop van de strijd hadden deze bombardementen op grote bevolkingscentra niet, meende men in Moskou. Noch de Japanse oorlogsindustrie noch het leger, de vloot of de luchtmacht werd erdoor uitgeschakeld.

De Russische lezing is dat de oorlogsverklaring van de Sowjetunie aan Japan tot de nederlaag van het Japanse imperialisme heeft geleid. Volgens die visie ging de strijd pas na de achte augustus, met de opmars in Mantsjoerije, de beslissende eindfase in.

Van drie kanten rukten de Sowjeteenheden, gesteund door het Buitenmongoolse volksleger,

Mantsjoerije binnen. Het Kwantoengleger, dat een miljoen goed geoefende elitesoldaten telde, werd teruggedrongen. Ook de Russische luchtmacht was zeer actief. De Japanse marinebases in Korea werden gebombardeerd, terwijl de Russische vloot de Japanse bevoorrading over zee verhinderde.

Nadat het Kwantoengleger op 21 augustus de strijd had gestaakt, vatte Stalin de resultaten samen in een dagorder: 'Met ondersteuning van zwaar artillerievuur en luchtsrijdkrachten hebben onze troepen sterke stellingen aan de grens van Mantsjoerije doorbroken en zijn zij het Grote Sjingangebergte en de rivieren de Amoer en de Oessoeri overgestoken. In hun onstuitbare opmars hebben zij heel Mantsoe-

rije, Zuid-Sachalin en de eilanden Simoesjoe en Paramoesjir van de Koerilengroep bezet. Schepen en eenheden van de Pacificvloot, onder bevel van admiraal Joemasjew, hebben in Korea de havensteden Joeki, Raskin, Seiskin, Roman en Gensan veroverd.'

In de korte Russisch-Japanse oorlog verloren de Japanners 80.000 doden; bijna 600.000 man raakten in krijgsgevangenschap. Dat de Japanners op 10 augustus reeds de capitulatie aanboden, kan ook de Sowjetgeschiedschrijving niet negeren, maar er wordt uitdrukkelijk bij vermeld dat de Japanners doorvochten en na 16 augustus zelfs nog een tegenoffensief in Mantsjoerije openden.

In zijn toespraak tot het Russische volk van 2

september 1945, ter gelegenheid van de Japanse capitulatie, bewees Stalin hoe gemakkelijk de visie op de eigen historie zich wijzigt: 'De nederlaag van de Russische troepen in 1905 had zich diep in het geheugen van ons volk gegrift. Als een donkere wolk hing de herinnering aan deze vernedering boven ons volk. Het heeft geleefd in afwachting van de dag waarop Japan verslagen en de wolk verdreven zou worden. Veertig jaar hebben wij, de mensen van de oudere generatie, op deze dag gewacht. Nu is die dag gekomen. Vandaag heeft Japan zijn nederlaag erkend en de onvoorwaardelijke capitulatie getekend.'

Over het optreden van de Russen in Mantsjoerije na 2 september 1945 is weinig bekend. In

Links: de Sowjetmaarschalken Wassilewsky en Malinowski in de haven Port Arthur.

Geheel boven: Russische gemotoriseerde eenheden in opmars in Mantsjoerije.

Hierboven: Japanse krijgsgevangenen leveren hun wapens in na de overgave.

een rapport van een Amerikaanse senaatscommissie wordt gemeld dat ondanks alle beloften en afspraken in 1950 nog 369.382 Japanse krijgs- en burgergevangenen in kampen verbleven. In hetzelfde rapport staat te lezen dat de Mantsjoerijse industrie werd ontmanteld en dat de buitgemaakte voorraden aan het volks-

revolutionaire Chinese leger werden overgedragen, in plaats van aan het nationalistische. Van enige samenwerking tussen de Russen en de regering van Tsjang Kai-sjek is nooit sprake geweest. Integendeel: het werd troepen en functionarissen van de officiële Chinese regering onmogelijk gemaakt Mantsjoerije binnen te komen.

Japan was verslagen. Zowel de Russen als de Amerikanen hielden vol dat hun ingrijpen de doorslag had gegeven. Van de geest van Teheran en Jalta en van de afspraken van Potsdam was weinig meer over. Rusland had de in 1905 verloren gegane gebieden terug en de Verenigde Staten hadden vaste voet in Oost-Azië verworven.

DE TENNO SPREEKT

DRS. R. L. SCHUURSMA

De verklaring van Potsdam, die op 26 juli 1945 door de president van de Verenigde Staten, de president van de Nationale regering van de Chinese republiek en de eerste minister van Groot-Brittannië namens 'honderden miljoenen landgenoten' werd uitgegeven, begon met de mededeling 'dat Japan gelegenheid zal worden gegeven deze oorlog te beëindigen'. In de derde van de dertien paragrafen werd duidelijk gemaakt dat de strijdmacht die nu, na de Duitse nederlaag, tegen Japan werd samengetrokken, vele malen groter was dan de macht die de weerstand van de nazi's brak, en dat verdere tegenstand van Japan niet alleen de volledige vernietiging zou betekenen van zijn strijdkrachten, maar ook de totale verwoesting van het land zelf. In de volgende paragrafen werden de eisen genoemd die de betekenis van het begrip 'onvoorwaardelijke overgave' verduidelijkten. De leidende groep die Japan in oorlog had gebracht, moest verdwijnen; Japan mocht een onafhankelijke natie blijven, maar de oorlogsmisdadigers zouden worden gestraft en de Japanse regering zou de weg moeten openen naar democratie; Japan zou bezet blijven tot een tijdstip dat deze doelen zouden zijn bereikt en er een vredelievende regering zou zijn in overeenstemming met de wil van het volk. Het stuk eindigde met een laatste waarschuwing: 'Het alternatief voor Japan is onmiddellijke en algehele vernietiging.'

De verklaring bereikte de Japanse regering het eerst via een uitzending van Radio San Francisco in de ochtend van 27 juli. Er volgde een bijeenkomst van de 'Grote Zes', bestaande uit premier Suzuki, de minister van buitenlandse zaken Togo, de minister van oorlog generaal Anami, de minister van marine admiraal Yonai en de chefs van staven van het leger en de marine. Daarna vergaderde het kabinet. Togo en zijn medewerkers waren er weliswaar van overtuigd dat Japan de oorlog moest beëindigen, maar zij wilden met het oog op de felle tegenstand die uit militaire kringen te verwachten was, in ieder geval een nadere en zo gunstig mogelijke uitleg van de nogal vage voorwaarden verkrijgen. De zo vurig verlangde Russische bemiddeling zou hierbij — mocht zij tot stand komen — van groot nut kunnen zijn. Op Togo's instigatie werd besloten niet rechtstreeks op de verklaring te antwoorden, maar eerst zekerheid te verkrijgen over de bedoelingen van Moskou. De kranten publiceerden intussen niet alleen een deel van de Potsdamverklaring, maar vermeldde er bovendien ten onrechte bij dat de regering verkoos te zwijgen omdat zij de verkla-

Boven: Hirohito op weg naar Ise, waar hij naar oudjapanse zede de nederlaag van Japan zal berichten aan zijn voorvaderen.

Rechts: in Kuala Lumpur op Malakka leveren de verslagen Japanners bij de Brits-Indiërs hun wapentuig in.

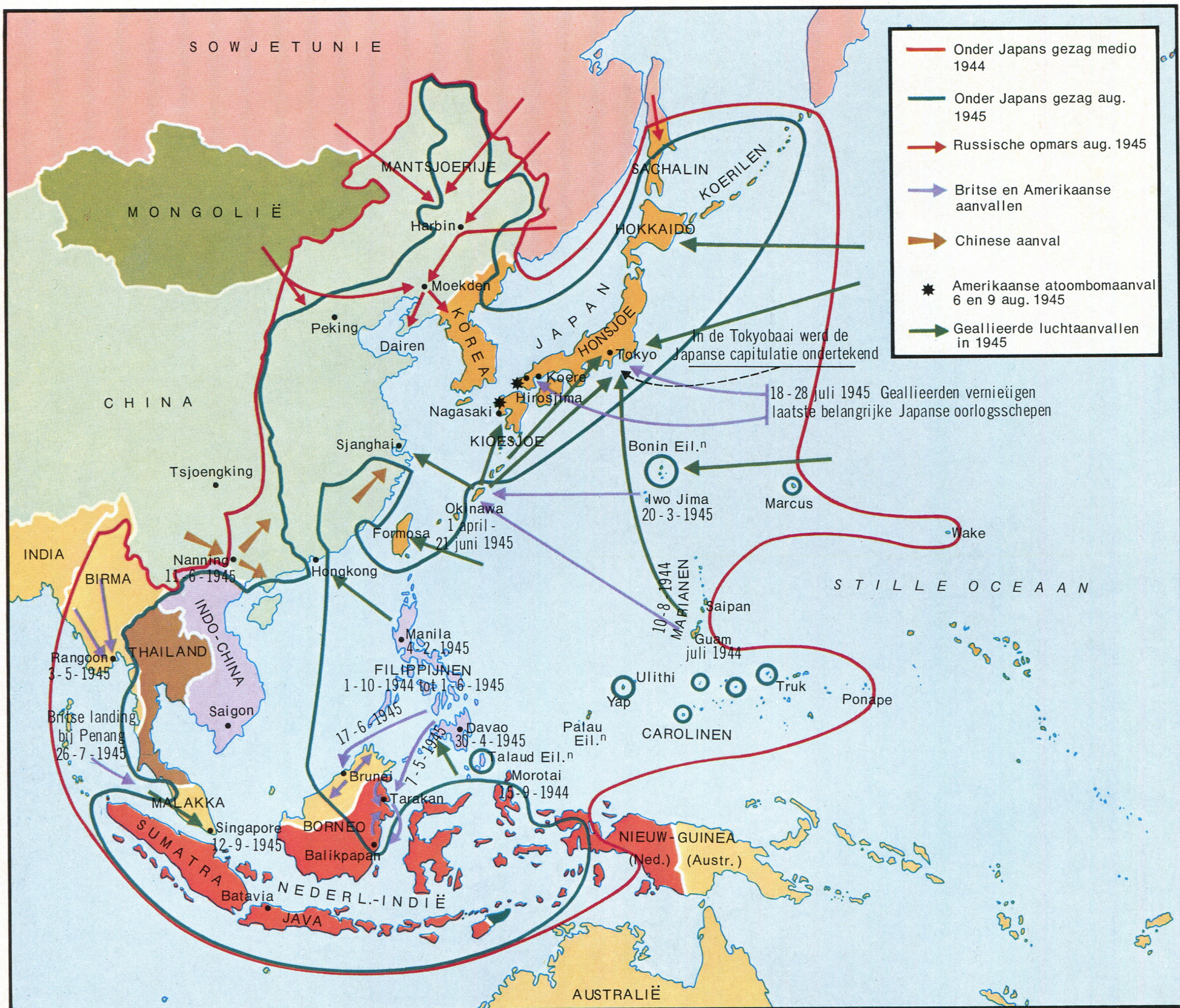
ring niet van groot belang achtte. De oorlog zou — aldus de pers — worden voortgezet. Suzuki bevestigde naar het leek deze uitleg van het regeringsstandpunt door enige uren later mee te delen dat het kabinet de verklaring zou negeren. In feite deed de regering dan ook niets, behalve wachten op een reactie van Russische zijde. Die reactie kwam niet, althans niet in voor Japan positieve zin. Op 6 augustus sloegen de Amerikanen toe.

Pas in de vroege ochtend van 7 augustus kwam in Tokyo een betrouwbaar rapport binnen over de verschrikkelijke eerste atoombomaanval: 'De hele stad Hiroshima werd in één klap verwoest door één enkele bom.' De dag ervoor had Truman een verklaring afgelegd waarin voor het eerst sprake was van het bestaan van de atoombom, maar Japanse geleerden zagen de mededeling als een staaltje van Amerikaanse propaganda, omdat zij het niet mogelijk achtten dat het wetenschappelijk onderzoek bij de vijand al zo ver gevorderd was. Bovendien werd er onmiddellijk censuur ingesteld, zodat de aanval niet in de door Washington gewenste vorm bekend werd. Pas na de tweede bom drong het tot de Japanse experts door dat er inderdaad sprake was van een kernbom. Togo bracht echter de keizer al na de aanval op Hiroshima doelbewust op de hoogte van Amerikaanse berichten over de bom. Het karakter van het nieuwe wapen deed er in zijn ogen bovendien minder toe dan de wetenschap dat er nu in ieder geval snel een einde aan de oorlog moest komen. De keizer antwoordde met de wens dat Suzuki alsnog positief op de Potsdamverklaring zou reageren. Op diezelfde dag, 8 augustus, ontving de Japanse ambassadeur in Moskou de oorlogsverklaring van de Sowjetunie. Twee uur later — in Tokyo was het toen al 9 augustus — begonnen de Russische troepen hun offensief tegen het Kwantoengleger.

De Russische oorlogsverklaring kwam waarschijnlijk niet als een reactie op de eerste atoombom. Daarvoor waren de gebeurtenissen elkaar niet alleen te snel opgevolgd, maar was ook de betekenis van de bom nog te weinig duidelijk. Omgekeerd hadden de Amerikanen hem ook niet afgeworpen om Japan tot vrede te dwingen vóór de Russen hun aanval hadden kunnen inzetten. Er waren Amerikanen die het wapen tevens als een middel zagen om de Sowjetunie bereidwilliger te maken inzake Oost-Europa. Byrnes had zich wel in die zin geuit (hij was intussen minister van buitenlandse zaken geworden), maar iemand als Marshall zag de hulp van de Russen nog steeds als noodzakelijk. De

Associated Press

Bij de kaart: de Japanse terugtocht uit Zuidoost-Azië in het laatste jaar van de oorlog. In de Pacific veroverden de Amerikanen eiland na eiland. Op het vasteland drongen Engelsen, Russen en Chinezen de Japanners steeds verder terug. Nippon werd in het hart bedreigd.

presidentiële order aan generaal Spaatz liet bovendien uitdrukkelijk aan hem de bevoegdheid het moment voor het afwerpen van de eerste en volgende bommen aan de hand van de weersomstandigheden te bepalen. Hadden de Amerikanen hun Russische collega's pertinent vóór willen zijn, dan had Truman wel een preciezer en dringender bevel gegeven, dat zeker niet de dagen tot en met 3 augustus voor Spaatz geblokkeerd zou hebben. Voor de Japanners betekende de Russische aanval intussen dat de mogelijkheid om tot een compromisvrede te komen, was afgesneden.

Weer kwamen de 'Grote Zes' bijeen. Uitgezonderd Yonai wilden de militairen in dit oorlogs-

Foto's rechts: op 2 september 1945 werd aan boord van het Amerikaanse slagschip 'Missouri' het document van de Japanse overgave getekend. Voor Amerika tekende generaal MacArthur. Japan werd bij de ernstige en waardige ceremonie vertegenwoordigd door generaal Umez.

kabinet echter nog steeds niet toegeven zonder duidelijke geallieerde concessies met betrekking tot het voortbestaan van het keizerschap, het berechten van oorlogsmisdadigers en de ontwapening. Togo was de krachtigste voorstander van onmiddellijke capitulatie, al wilde ook hij proberen het keizerschap te behouden. Suzuki en Yonai steunden hem. Tijdens de zitting kwam het bericht van de aanval op Nagasaki, maar ook deze nieuwe jobstijding kon de standpunten niet nader tot elkaar brengen. Een kabinetszitting bracht evenmin de oplossing. Het leek alsof de enorme slagen die Japan te verwerken kreeg, de militaire leiders verhinderden de situatie helder te zien en hen besluiteloos maakten of hen ertoe aanzetten de vijand in een

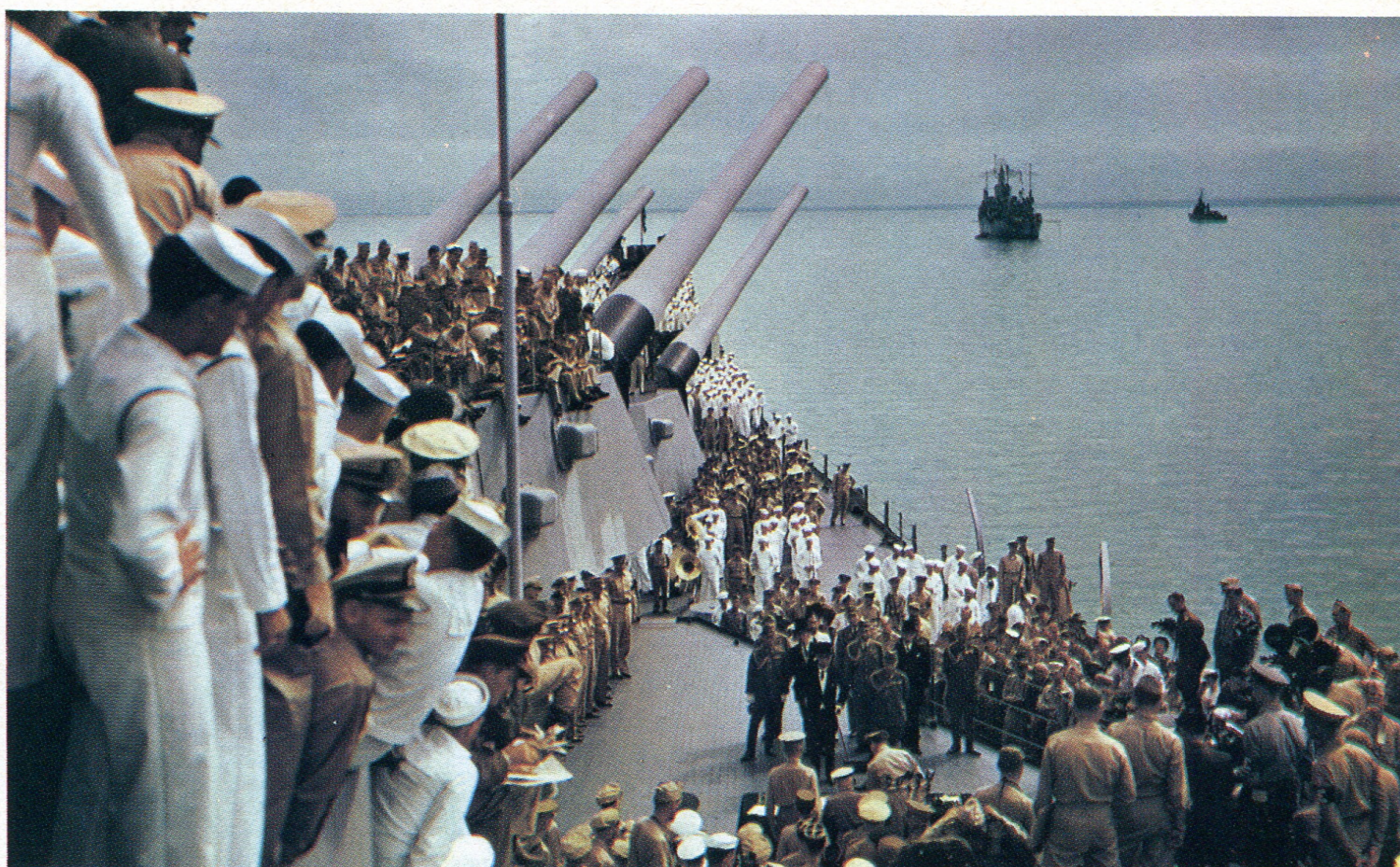
De ondertekening in de baai van Tokyo, niet ver van de hoofdstad van het verslagen keizerrijk, betekende het officiële einde van de strijd. De Tweede Wereldoorlog was historie geworden. Op dezelfde dag bezetten de Amerikanen Tokyo. MacArthur vestigde er zijn hoofdkwartier.

soort ondergangsstrategie tot het laatste toe met alle middelen te bestrijden. Onder die omstandigheden kwam het tot een keizerlijke conferentie, waar Hirohito zich uitvoerig door de aanwezigen liet voorlichten en waarbij weer de standpunten van Togo en verscheidene militairen tegenover elkaar stonden. Daarna gaf de keizer op verzoek van Suzuki zijn eigen wensen te kennen, die neerkwamen op steun aan Togo. Dit betekende niet dat daarmee de zaak beslist was — men hoorde het woord van de keizer zwijgend aan en ging zwijgend uiteen — maar het feit dat Hirohito zich had uitgesproken, en wel zonder het gebruikelijke eenstemmige advies van zijn raadslieden, maakte grote indruk. Het kabinet kwam nu

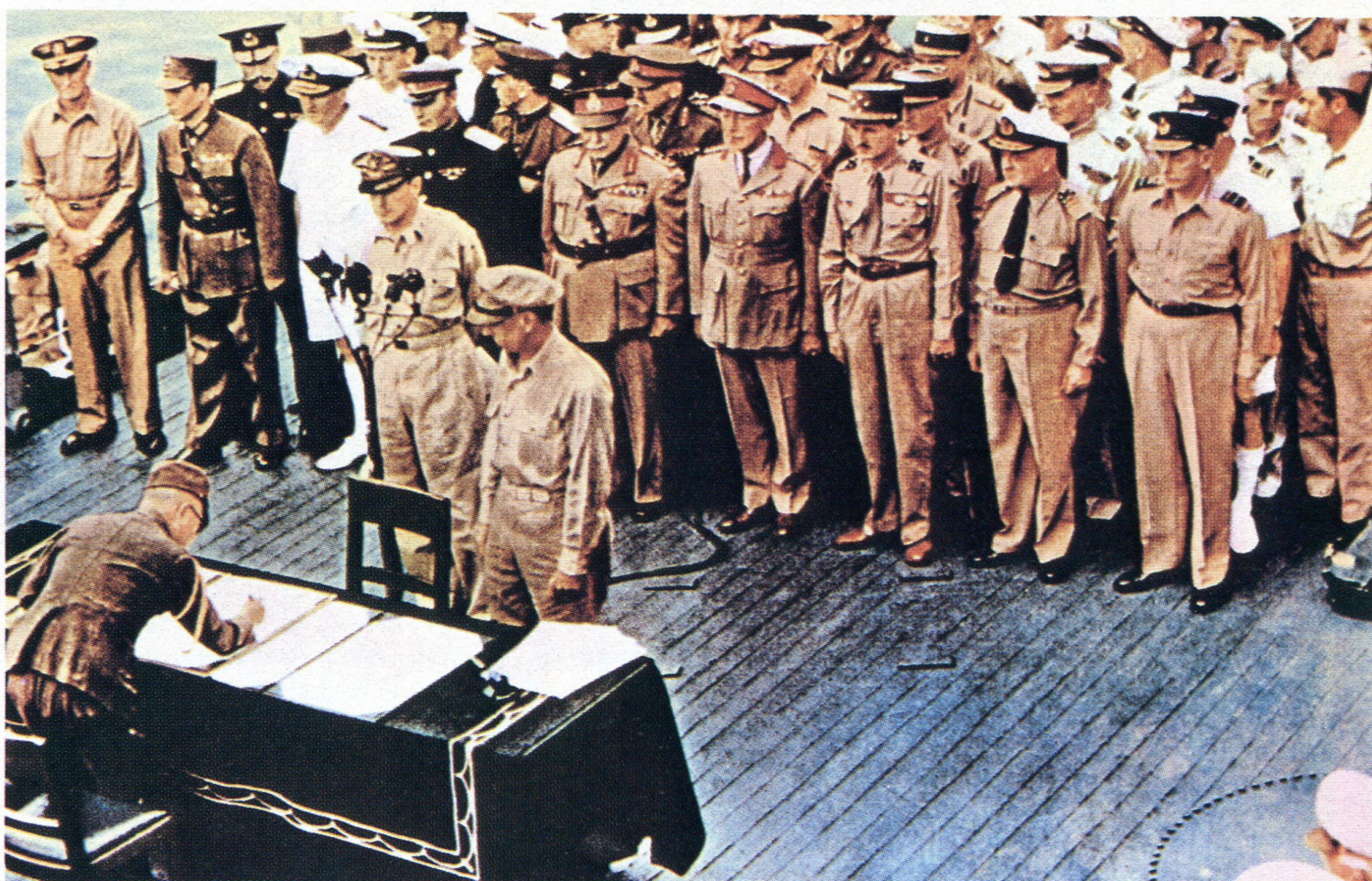
eindelijk tot overeenstemming. Het was echter de vraag of de militairen lieden als Togo niet op het laatste moment opzij zouden schuiven om zich tot de ware adviseurs van de keizer te verheffen en hem dan naar hun hand te zetten. Zo was het immers al vele malen gegaan.

In de ochtend van 10 augustus ontving Togo de Russische ambassadeur Jakob Malik en vernam van hem de officiële oorlogsverklaring. Op zijn beurt deelde hij mee dat Japan besloten had te capituleren op de in Potsdam geformuleerde voorwaarden. Tevoren waren al telegrammen verstuurd aan Japanse diplomaten in neutrale landen om de boodschap door te geven. Het persbureau Domei zond het bericht in morsesen uit. Het bevatte echter de eis, dat geen inbreuk zou worden gemaakt op de soevereiniteit van de keizer. Het Amerikaanse antwoord, dat door James Byrnes werd opgesteld, liet doorschemeren dat men op dit punt wel tot elkaar zou kunnen komen. Zijn tekst werd goedgekeurd door de Britse en Russische regeringen, waarna hij onmiddellijk via radio en pers werd gepubliceerd, zodat Tokyo al geruime tijd vóór de aankomst van de officiële nota op de hoogte was en opnieuw kon gaan beraadslagen. In de ochtend van 12 augustus werd het eerste radiobericht ontvangen en direct daarna laaide de twist tussen de partijen weer op, omdat de militairen de tekst niet duidelijk of te weinig positief vonden. Dank zij de inspanningen van Togo en de grootzegelbewaarder Kido, die de functie vervulde van persoonlijk adviseur van de keizer, werd voorkomen dat de weifelachtige Suzuki de schaal ten gunste van de oorlogspartij liet doorslaan vóór de officiële nota uit Zwitserland zou binnenkomen. Intussen verkreeg de keizer ook de medewerking van de prinsen van den bloede. Op buitenlandse zaken zorgde men illegaal nog voor een aanzienlijke tijdswinst door de mededeling van de ontvangst van de officiële nota ruim vierentwintig uur te verschuiven. Daardoor kreeg Togo gelegenheid zijn standpunt in bredere kring ingang te doen vinden.

Toen de ministers en raadslieden niettemin op 13 augustus nog niet tot een eenstemmige oplossing kwamen, stelde Suzuki een tweede keizerlijke conferentie voor. Amerikaanse vliegtuigen wierpen die dag vlugschriften uit met de tekst van het Japanse capitulatieaanbod en de nota van Byrnes, waardoor de slecht voorgelichte bevolking opeens merkte dat er kans was op een snelle beëindiging van de oorlog. De spanning nam nu sterk toe, vooral bij de vele officieren die onder geen enkele voorwaarde wilden capituleren. Daarom drong ook Kigo bij de keizer aan op het doen bijeenroepen van de conferentie, die inderdaad in de ochtend van 14 augustus plaatsvond. Nu eiste Hirohito dat het kabinet de geallieerde verlangens zou inwilligen. Hij wilde de capitulatie bovendien zelf via de radio aan het Japanse volk bekendmaken om iedere poging tot sabotage de kop in te drukken. Onmiddellijk na de bijeenkomst verstuurdde het ministerie van buitenlandse zaken telegrammen naar Zwitserland en Zweden met het bericht van de capitulatie, terwijl Domei de boodschap in morsecode per radio bekend maakte, zodat de eerste ochtendeditie van *The New York Times* van 14 augustus het nieuws op de voorpagina kon melden. De Tenno liet vervolgens zijn toespraak, die zonder precedent

Associated Press

Mondadori

Associated Press

was, opnemen. Hij werd de volgende dag uitgezonden.

In tegenstelling tot de radiorede van Dönitz van 8 mei, die door het Duitse volk apathisch werd aangehoord, verwekte de keizerlijke toespraak in Japan een enorme schok. Hoewel de bevolking vanaf het ogenblik waarop de Superforten hun stelselmatige bombardementen begonnen, onder enorme spanning had gestaan, en honger en zwaar werk hun tol hadden geëist, was er toch geen sprake van een totale desorganisatie, zoals in het Derde Rijk. Er was een coherente regering gebleven met een keizer aan het hoofd, die als symbool van de natie nog steeds niet was weg te denken. De reacties op het bericht waren des te heftiger, vooral in de kringen van de strijdkrachten, die in volslagen blindheid hadden willen doorvechten totdat de totale vernietiging van het land en hun eigen 'eervolle' ondergang vanzelf het einde zouden hebben gebracht. Veel officieren pleegden zelfmoord en er werden plannen beraamd om de regering uit de weg te ruimen. Tot vlak vóór de ondertekening van de capitulatieovereenkomst vreesde men gewelddadige acties. De minister van oorlog behoorde tot degenen die zich het leven benamen. Zijn zelfmoord maakte de weg vrij voor een reorganisatie van het kabinet en stelde de keizer in staat zijn oom, prins Higashikuni, een generaal in actieve dienst, tot premier te benoemen, zodat hij bij de uitvoering van de capitulatie-overeenkomst een grotere zeggenschap bleef behouden.

Op 19 augustus vloog generaal Torashiro Kawabe naar Manila om van MacArthur te vernemen hoe deze zich het begin van de Amerikaanse bezetting dacht. Op 21 augustus keerde hij veilig terug: men had zich in Tokyo zorgen gemaakt over een mogelijke onderschepping van zijn missie door fanatieke jachtvliegers. Tegen het dringende advies van Stalin in waagden de Amerikanen zich vervolgens tot dicht bij Tokyo om op het slagschip 'Missouri', dat zijn naam ontleende aan de staat waar president Truman was geboren, het document van de capitulatie te laten ondertekenen. De ceremonie, onder leiding van generaal MacArthur, werd gekenmerkt door grote ernst en waardigheid en vond plaats op 2 september 1945. Nog dezelfde dag trokken Amerikaanse troepen de Japanse hoofdstad binnen. De Tweede Wereldoorlog was ten einde.

De laatste slag van de oorlog werd gestreden op 20 augustus, enkele dagen dus na de bekendmaking van de overgave. Twee jonken, die met Amerikaanse en Chinese bemanningen aan boord onder de kust van China hadden geopeerd, werden beschoten door een jonk met Japanners, die hen aanzagen voor Chinese zeerovers. Terwijl een van de Amerikaanse schepen stuurloos afdreef, slaagde het andere erin zo dicht bij de Japanse boot te komen, dat een van de mannen de jonk met een bazooka kon beschieten. Daarna werd de Japanner geënterd en als prijs naar een veilige haven gebracht. Het gevecht vond plaats zonder enige steun van vliegtuigen, radar of andere moderne hulpmiddelen die zo hadden bijgedragen tot het karakter van de strijd ter zee. Het geheel deed denken aan de verhalen van Captain Hornblower: een merkwaardige afsluiting van een oorlog, waarin de techniek zo'n overwegend en barbaars aandeel had gehad.

TOKYO BAY (1)

2 september 's morgens.

De dag der overgave... De schepen liggen ten anker, een heel eind uit de kust. De vertegenwoordigers van het Koninkrijk der Nederlanden, van de Verenigde Staten, van Groot-Brittannië, van Rusland, China en Frankrijk, van Australië, Nieuw-Zeeland en Canada, zij allen begeven zich aan boord van een Amerikaanse torpedo-bootjager, die volle kracht uitstoomt naar de plaats van bestemming: het slagschip 'Missouri'.

Daar ligt de 'Missouri', het machtige slagschip tevens vlaggeschip van Halsey, de negen zware kanonnen dreigend omhoog gericht. Rustig ligt het schip te wachten op de plechtigheid, omgeven door andere slagschepen, kruisers, torpedobootjagers, ook het vlaggeschip van de Britse Pacific Fleet met de commandovlag van Sir Bruce Fraser, de 'Howe'. Wij komen langszij en gaan aan boord. Het kolossale torendek vooruit is vol, vol van hoge bezoekers, leden der bemanning, correspondenten, filmoperateurs, fotografen. Velen ontmoeten elkaar hier weder, op deze historische plaats, wapenbroeders die zij aan zij vochten, somewhere, daarna weer uit elkaar gingen, ieder naar een ander werelddeel... de oorlog woedde immers overal — overal tegelijk — dan hier, dan daar lag het zwaartepunt en voltrok zich de concentratie. Dan een verzoek om ons op te stellen bij en rond de tafel waarop de beide documenten zijn neergelegd, welke wij straks zullen ondertekenen. En dan: 'Stilte'. Met een andere torpedobootjager zijn MacArthur en Nimitz aan boord gekomen. Zij lopen ons groetend voorbij en begeven zich naar de admiraalskajuit. Eerbiedig zien wij hen passeren. Tenslotte, na enige ogenblikken: de Japanse delegatie komt langszij en aan boord. Elf mannen, elf maskers. Aan het hoofd de minister van Buitenlandse Zaken, Shigemitsu, slecht ter been, steunend op een stok, en generaal Umezu, chef van de Imperiale Generale Stad, die tezamen de overgave namens Keizer en strijdkrachten zullen ondertekenen. Zij stellen zich aan de voorzijde van de tafel op, stokstijf en doodstil, geen spier op hun gezicht verdraadt hun innerlijke emoties...

Wij wachten zwijgend en gespannen. Dan luidt het commando 'Geeft Acht' en komen MacArthur en Nimitz naar buiten. Zij nemen niet de minste notitie van de Japanse delegatie. MacArthur, rustig en waardig als steeds, begeeft zich naar de microfoon bij de tafel en leidt de plechtigheid in met een korte, voortreffelijke, sobere rede. Dan is het grote ogenblik genaderd. Ik gluur om mij heen. Ieder staat roerloos, beheerst en zelfbewust in zijn trots en vreugde, maar de spanning staat op aller gezicht te lezen. MacArthur geeft de Japanse delegatie een kort bevel: 'The Japanese representatives will sign.' Shigemitsu komt naar voren, gaat zitten, neemt zijn vulpen, bestudeert de documenten, ondertekent daarna langzaam, voorzichtig, nauwkeurig; daarna is de beurt aan Umezu.

Tweemannen, tweemaskers. Dan zet MacArthur zich neer om met een forse pennestreek de overgave aan te nemen namens de Verenigde Staten, the United Kingdom, Rusland en China, 'and in

the interest of the other United Nations at war with Japan.' En dan komen achtereenvolgens, op een kort bevel van MacArthur, de vertegenwoordiger der 'Big Four' en der 'other United Nations' naar voren om hun handtekening te plaatsen, en uit naam van hunne regeringen en volkeren de onvoorwaardelijke overgave van de vijand te accepteren...

Het is geschied! De indrukwekkende plechtigheid is afgelopen, indrukwekkend en plechtig door haar soberheid en forsheid van opzet. Geen gala-uniformen, geen klatergoud, doch vechttenue, khaki of wit. Geen daverende toespraken, doch enige zakelijke, korte en toch diep ontroerende woorden vormen de omlijsting van de slotakte van de oorlog...

(Uit: 'Memoires', door admiraal C. E.L. Helfrich [vertegenwoordiger van het Koninkrijk der Nederlanden] — Amsterdam 1950)

TOKYO BAY (2)

Om zes uur in de ochtend van de 2e september gingen wij aan boord van een Amerikaanse torpedobootjager; ongeveer een uur later voeren we af voor de ongeveer een half uur durende overtocht naar de 'Missouri'. Wij Japanners moesten in de hut van een der lagere officieren van de jager blijven, terwijl de geallieerde correspondenten van het gezelschap een ontbijt kregen aangeboden. Maar een van de officieren bracht ons hete koffie in enorme koppen, en voor mij was dat de meest indrukwekkende gebeurtenis van die hele dag. Die koffie was de geur van Amerika, van de gehele westerse wereld waarvan wij zo lang afgesneden waren geweest, en ze symboliseerde op concrete wijze de vrede die nu, na zoveel lange jaren eindelijk gekomen was.

Toen wij aan boord gingen van de 'Missouri', begeleidde een officier ons langs lange rijen scheepelingen naar het al druk bezette deel van het schip vanwaar wij de ceremonie mochten gadeslaan. Terwijl wij voorbijliepen, hoorde ik het opgewonden gemompel onder de matrozen — 'Jappen!' Maar van enige vijandigheid merkten we niets, alleen maar een intense nieuwsgierigheid. (...)

Nadat Shigemitsu en Umezu het document hadden ondertekend, vroeg generaal MacArthur generaal Percival, de Britse bevelhebber die Singapore had overgegeven, en generaal Jonathan Wainwright, die Corregidor had overgegeven, naast hem te komen staan terwijl hij zijn handtekening onder het document zette. Beide officieren waren nog maar pas uit krijgsgevangenschap bevrijd. Generaal Percival leek niet ernstig onder zijn ervaringen te hebben geleden, maar generaal Wainwright zag er zo bleek en afgemat uit, dat ik me afvroeg of hij wel gedurende de hele ceremonie op de been zou kunnen blijven. Zijn gelaatsuitdrukking had iets verbijssterends, zoals bij een man die na lange tijd in een donkere cel te hebben gezeten voor het eerst weer in het daglicht staat.

(Uit: 'The lost war', door Masuo Kato [Japans verslaggever] — New York 1946)